

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)

"שפאפין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 10

אייר-סיון תשנ"ו

דמי מינוי לשנה: 36 שקל

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-847325

פקס. 07-847055

מערכת:

הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

	מאמר מערכת	
5	מצוות הביכורים	הרב יואל פרידמן
	תגובות	
6	הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	
6	הרה"ג מאיר מאזוז שליט"א	
6	הרה"ג דב לנדא שליט"א	
	גנזי ראשונים	
7	משיח לישראל	מרן הרב א. י. הכהן קוק זצ"ל
	הגות	
8	החרוב - העץ היהודי	הרב צבי שורץ
	פסקי הלכה	
12	דיני חילול מעשר שני	הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א
	מאמרים הלכתיים	
14	מלח שנמצאו בו תולעים	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א
17	עשיית קומפוסט מתרומה	הרב יעקב אפשטיין
21	הקדשת ביכורים בזמן הזה	הרב יהודה זולדן
	מאמרים קצרים	
25	נאמנות בעל מלון על הפרשת תר"מ	הרה"ג יהודה זרחיה סגל שליט"א
27	איסוף ענבים ע"י נכרים - מירוח נכרי	הרב שמעון בירן הי"ד
	תשובות קצרות	
29	ברכה אחת על הפרשת מינים שונים	הרב שמעון בירן הי"ד
30	השלכת החלה לאשפה או שריפתה	הרב יגאל הדאיה
31	שריפת חלה בתנור ביתי	הרב יגאל הדאיה
	אקטואליה	
32	יציאת מנהיג מארץ ישראל	הרב יהודה הלוי עמיחי
	סקירות מדעיות	
36	החרקים בקמח ודרכי ההתמודדות אתם	יובל הדר
42	חרקים בפיצוחים	מעבדת מכון התורה והארץ
42	חרקים בשימורי ארטישוק	מעבדת מכון התורה והארץ
	מפתח	
43	מפתח כללי לפי נושאים לחוברות 1-10	
	במכון ובגוש קטיף	
47	מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ	

רשימת המשתתפים בקובץ

מרון הרב א. י. הכהן קוק זצ"ל	הרב הראשי הראשון לארץ-ישראל
הראשל"צ הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	הרב הראשי לישראל לשעבר
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	הרב הראשי לרמת גן ונשיא מכון התורה והארץ
הרה"ג מאיר מאזוז שליט"א	ראש ישיבת כיסא רחמים, בני ברק
הרה"ג דב לנדא שליט"א	ירושלים
הרה"ג יהודה זרחיה סגל	רב קרית שלום, תל אביב
הרב יהודה זולדן	ראש ישיבת ימית, נוה דקלים
הרב צבי שוורץ	ר"מ בישיבת ימית, נוה דקלים
הרב שמעון בירן הי"ד	מכון התורה והארץ, רב כפר דרום
הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יעקב אפשטיין, הרב יואל פרידמן, הרב אהוד אחיטוב, הרב יגאל הדאיה	מכון התורה והארץ
יובל הדד	טכנולוג מזון ויועץ למערכות איכות

הרב יואל פרידמן

מצוות הביכורים

הגמ' במסכת מעילה (טו ע"ב) מביאה ברייתא האומרת שהביכורים נקראו תרומה, שנא' (דברים יב יז): "לא תוכל לאכול בשעריך... ותרומת ידיך - אלו הביכורים". אעפ"כ מצאנו הרבה הבדלים בין התרומה והמעשר לבין הביכורים, והבדלים אלה בודאי מלמדים על תוכן של מצוות אלו.

ראשית, מצוות הביכורים נוהגת רק בזמן הבית (רמב"ם הל' ביכורים פ"ב ה"א), לעומת התרומה שאינה תלויה בבית המקדש (רמב"ם הל' תרומות פ"א ה"א), אלא תלויה בהימצאות כל ישראל על אדמתו (רמב"ם הל' תרומות פ"א הכ"ו).

הביכורים טעונים הבאת מקום (ביכורים פ"ב מ"ב), וכל זמן שלא הביא את הביכורים לבית המקדש - לא יצא ידי חובתו (ביכורים פ"א מ"ט), לעומת התרומה והמעשר שנאכלים בכל מקום בארץ ישראל.

התורה אומרת (דברים כו ב): "ולקחת מראשית כל פרי האדמה...", ומבאר הספרי שהחובה להביא את הביכורים היא רק בשבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל. בתרומה לעומת זאת נחלקו הפוסקים: הרמב"ם סובר שכל מיני התבואה ופירות האילן חייבים בתרו"מ מן התורה, ולדעת רש"י (ר"ה יד ע"א) והר"ש (מעשרות פ"א מ"ד), החיוב הוא רק בדגן תירוש ויצהר, אך לכו"ע המצוה אינה דוקא בשבעת המינים.

קריאת פרשת הביכורים בפרשת כי תבוא (דברים כו), מאלפת, וקריאתה היא חלק ממצוות ההבאה (רמב"ם הל' ביכורים פ"ד ה"ד). התורה אומרת: "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם, ואמרת אליו..." ומבאר רש"י: "שאינך כפוי טובה". אפשר היה להבין שמטרתה של הקריאה היא לבטא את הכרת התודה של האדם על הטובה שגמל עמו ה' באופן פרטי. אך נראה שמצוות הביכורים אינה באה בעיקרה ללמד את האדם מוסר פרטי - כל כולה של המצוה באה לקשר את מביא הביכורים לארץ ישראל ולהיסטוריה של עם ישראל שיצא ממצרים כדי להיכנס לארץ. התורה מבליטה זאת לאורך כל הפרשה:

הגדתי היום לה' א-להיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו... וענית ואמרת... ארמי אובד אבי וירד מצרימה... וירעו אותנו המצרים... ונצעק אל ה' א-להי אבותינו... ויוציאנו... ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חלב ודבש..."

כאמור כפיות הטובה האמורה ברש"י אינה בעיקרה במובן הפרטי אלא במובן הכללי. ע"י הבאת הביכורים אנו מודים לקב"ה על כך שעם ישראל יצא לחירות עולם וזכה בארץ ישראל. התוכן הכללי של המצוה בא לידי ביטוי בכל פרט ופרט ממנה. הביכורים תלויים במקדש וטעונים הבאה למקום שהוא לב ליבה של ארץ ישראל. מצוות הביכורים חלה רק במינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל וקריאת הפרשה, שכל כולה עוסקת בקבלת ארץ ישראל מאת הקב"ה, הינה חלק ממצוות ההבאה. לעומת זאת, במצוות הפרשת תרו"מ ניכר יותר התוכן הפרטי:

היא תלויה ב"ביאת כולכם" ולא בבית המקדש, אינה טעונה הבאת מקום, לינה ווידוי, והמינים המחוייבים אינם דוקא המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל.

אנו תקוה שבחג השבועות הבעל"ט יקלוט עם ישראל כולו את אורות הביכורים, ונדע לא להיות כפויי טובה. אדרבה, נהיה אסירי תודה להקב"ה על כך שהחזיר לנו את שטחי ארץ ישראל.

בחוברת זו, העשירית במספר, צירפנו מפתח כללי, מחולק לפי נושאים וכותבים. חוברת זו מוקדשת לחברנו הרב שמעון בירן הי"ד, ובה אנו מפרסמים תשובות שכתב ושעתידות להתפרסם בספר שבע"ה ייצא לאור לזכרו בקרוב (בהוצאת המכון). כמו כן נכתב מאמר על עץ החרוב בראי חז"ל, עץ אשר ניטע לזכרו במקום בו נרצח. לכבוד חג השבועות, מאמר על מצוות הביכורים בזמן הזה, יציאת מנהיג (אלימלך) מארץ ישראל, ועוד מאמרים בנושאים שונים.

המערכת

תגובות לחוברת מס' 9

מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

במענה לשאלתנו על הפלפל הסודאני (ראה אמונת עתיד 9 עמ' 23,26) השיב לנו מרן שליט"א: "לדעתנו אין לו דין ערלה, מדין שמוציא פרי תוך שנה אחת מעת הזריעה".

הרה"ג מאיר מאזוז שליט"א

לכבוד, מערכת אמונת עתיד, שלום וברכה!

קבלתי היום גליון מס' 9 ונהנתי. תודה רבה וכן חן. בעמ' 9, במאמר הרב קוק זצ"ל: "ואכן קיי"ל שגם למוות אין תוצאות מבלעד"ס - צ"ל: "ואנן קיי"ל", וכן נראה בצילום כתה"י. וכוונתו על מאמר שמואל (ב"מ קז ע"ב): "הכל ברוח; וגם הרוגי מלכות, אי לאו זיקא, עבדי להו סמא וחיי", ע"ש. ולפני כמאה שנה פירשוהו המחברים על החיידקים, ואכמ"ל.

נאמן

בברכה רבה,

הרה"ג דב לנדא שליט"א

לכבוד עורכי חוברת "אמונת עתיד" שליט"א, שלום רב.

קבלתי בתודה ביום שישי את החוברת מס' 9, חן חן לכם על עבודתכם הנאה. עדיין לא עברתי על כל החוברת, אולם בתחילת החוברת הבאתם בשם הגרא"ה קוק זצ"ל: "אמנם לא נחקר עוד סיבת הויית אלו היצורים..." ע"י בתנא דבי אליהו זוטא (פרק א) שם מובא בזה"ל: "ואין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהם של בני אדם..."

דב לנדא, ירושלים

בכבוד ובתודה,

מזן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

משיח לישראל *

רבי הילל אומר: אין להם משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיה. אמר רב יוסף: שרא ליה מריה לרבי הילל. חזקיה אימת הוה - בבית ראשון. ואילו זכריה קא מתנבי בבית שני... (סנהדרין צט ע"א).

רבי הילל היה חושב שמציאות מלך באומה בא מצד חסרון ה(עם?). אמנם ברוממות המוסר צריך רק תוקף לאומי גדול ונעלה. על כן אמר "אין משיח לישראל", כי אם בוא יבוא לנו תוקף לאומי נהדר מאד, וכוח שלטון ישראל - הוא המשיחיות. אמנם המעמיק בעומק געגועי הנפשות הישראליות וקישורם למלכות בית דוד, יכיר שכל זמן שחסרים אנו מלך משיח בן דוד, אנו מרגישים שחסר לנו קנין היותר חביב ויקר. על כן לא לעול יחשב משיח לנו, שנאמר שברבות הכישרון בכלל האומה לא יהיה צורך לזה; כי אם כעטרה וסגולה יקרה שאנו שואפים להשיגה¹. על כן "שרי ליה מריה לרבי הילל", שחשב שיחסר לעד לנו הדבר שכל כך קדוש וחביב לנו עד שאין קץ לגעגועינו לזה, כמו שכל אחד רוצה שיהיו לו הורים שיוכל לנשואם להתכבד בהם ולכבד זכרם. על כן דימה הנביא בקשת דוד מלכם לבקשת ד', "ובקשו את ד' א-להיהם ואת דוד מלכם²". להורות על עומק האהבה שהוטבעה והושרשה בנפש כלל האומה עמוק היטב למלכות בית דוד. עד שרק עמה ירגיש את הצלחתו האמתית ויקרת חופשתו ורוממות קרנו; ורק בצמיחת קרן לדוד נחתום "מצמיח קרן ישועה³".

* מתוך פנקס אחרון לבויסק (עמ' 17/ב').

1. עי' אורות הקודש (ח"ג עמ' קמא)

2. הושע (ג ה).

3. תפילת שמונה עשרה. עיין טור וב"ח (אז"ח סוף סי' קיח).

הרב צבי שורץ

החרוב - העץ היהודי *

שונה ומיוחד הוא החרוב משאר עצי הגן: בגידולו, בנשיאת פירותיו, בשימוש ובהקשרים שבהם הוא מופיע במקורות.

גידולו - עמידה בתנאי קיום קשים

עץ החרוב אינו דורש טיפול רב, ואינו מטריד את בעליו בעיזוק ובזיבול, בהשקאה ובגיזום. בבראשית רבה (יג יט) מובא, שהחרוב מכה שורשים עד התהום, ואחת לשלושים יום תהום עולה ומשקה אותו; ואולי והוא גם נקרא חרוב על שם תכונה זו, שיכול לגדול גם בארץ חריבה.

נופו הדר

מיוחד הוא החרוב בנופו הרחב והעבות. הירושלמי (סוכה פ"ג ה"ה) מנסה לזהות את "פרי עץ הדר" ואומר:
שפריו הדר ועצו הדר - איזה זה? זה אתרוג. אין תימר רימונא - פרי הדר ואין עצו הדר. אין תימר חרובה - עצו הדר ואין פרי הדר.
ולכן מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה, והחרוב והשקמה חמישים אמה - (ב"ב פ"ב מ"ז). וברש"י: "שענפיהם רבים".
ואבשלום - ש"לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאוד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום" (שמואל ב' י"ד כ"ה) - שער ראשו היה, לדברי הירושלמי (סוטה פ"א ה"ח), כחרובית גדולה.

פירותיו - אריכות ימים

במסכת תענית (כג ע"א) מובא הסיפור על חוני המעגל, שראה אדם הנוטע חרוב, ושאלו עד כמה שנים הוא טוען פירות, אמר לו: "עד שבעים שנה". כששאלו האם ברור לו שיחיה שבעים שנה, ענה לו: "אני מצאתי בעולם את החרוב שנטעו אבותי, וכך גם אני נוטע לבני".
וכך נאמר גם במסכת בכורות (ח' ע"א), בענין דמיון ימי עיבור בין עולם החי לעולם הצומח:
בהמה טהורה - תשעה חודשים, וכנגדה באילן - זית. אפעה - לשבעים שנה, וכנגדו באילן - חרוב.

מציאות מיוחדת זו סותרת לכאורה את הידוע בטבע, וכן את המקורות המספרים על נשיאת פירות מיידית, כמו הגמרא (שבת לג ע"ב) על רשב"י ובנו,

* לזכרו של הרב שמעון בירן הי"ד שנפל על קדושת השם, העם והארץ, ובמקום נפילתו ניטע עץ חרוב.

שנבראו להם בנס, עץ חרוב ומעין מים על פתח המערה, ואכלו מפירותיו ושתו ממימיו. (המהרש"א בחידושי אכן כותב שהיה זה נס בתוך נס, מלבד עצם בריאת העץ, שהוציא פירות מיד ולא לאחר שבעים שנה). אך יתכן, שהכוונה לזמן פוריות רב של החרוב, שהוא נושא פירות במשך שבעים שנה, והוא אף משתבח עם השנים. חוקר הצומח המקראי, פרופ' י. פליקס, מביא שיתכן, שעץ חרוב זכרי הופך במשך זמן רב לעץ אנדרוגני, שמפרה את עצמו, ותהליך זה מתרחש כעבור שבעים שנה; אך עצים נקביים נושאים פירות מיד.

מאכל עניים - הסתפקות במועט

במסורת הדורות מהווה החרוב סמל להסתפקות במועט ולמאכל עניים. וכך נאמר במסכת תענית (כד ע"ב):
בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת: כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת.
וברש"י:

חסר לחם היה, ומתגלגל היה בחרובין.
ולכן גדולי הרוח בישראל, שהשקיעו את עצמם בעולמה של תורה, מאכלם היה חרוב. כך היה על פתח המערה של רשב"י ובנו, שנקראת בירושלמי (שביעית פ"ט ה"א) "מערות חרובין". וכך גם בוויכוח של רבי אליעזר וחכמים לקביעת ההלכה ב"תנורו של עכנאי" (בבא מציעא נט ע"ב):

אמר להם: אם הלכה כמותי, חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, אמת המים תוכיח. חזרו אמת המים לאחוריהם. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, כותלי בית המדרש יוכיחו. היטו כתלי בית המדרש...

ואפשר לומר, שכוונתו בהוכחות אלה היתה, שהוא למד תורה ויגע בה בכל כוחו, ויעידו על כך כתלי בית המדרש, ששם למד יומם ולילה, וחרוב ואמת המים שהסתפק בהם בלבד, ולא נהנה מן העולם הזה, אלא כל עולמו היה תורה, ולכן יש לקבוע הלכה כמותו.

בשל תכונה זו של החרוב מובא בויקרא רבה (יג ד) על הפסוק בישעיהו (א כ):
"אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו" -
"חרובין תאכלו", שהוא הניגוד הגמור לטוב הארץ. יש האומרים אשר על כן נקרא החרוב בשם זה על שם שצורתו **כחרב**, או משום שהוא קשה לגוף **כחרבות**. ושם מביא רב אחא: "צריך יהודאה לחרובא עביד תתובא".
ומסביר ה"עץ יוסף":

כאשר יהודי בא לידי עניות וצריך לאכול חרובין מפני דוחקו - עושה אז תשובה, שעניות מועיל להכניע את נפש האדם, ועל ידי זה יעשה תשובה. ויש שפירשו: צריך היהודי חרוב - יעשה יישוב, כלומר יסע וישתול ויִיָּשֵׁב את הארץ, ולא יצטרך רק לפרי זה.

צמצום ושפע - חורבן וגאולה

נאמר במסכת סוטה (פ"ט מ"ב):

העיד רבי יהושע: מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה, ולא ירד הטל לברכה, וניטל טעם הפירות. רבי יוסי אומר אף ניטל שומן הפירות...

לדול זה בעולם בא לידי ביטוי בעיקר בעץ החרוב, לפי דברי הגמרא בבבא בתרא (צא ע"ב):

אמר רבי יוחנן: נהירנא, כד הוה בצע ינוקא חרובא, והוה נגיד חוטא דדובשא על תרין דרעוהי (כשילד בצע חרוב, נמשך חוט של דבש על שתי ידיו).

ובירושלמי (סוטה פ"א ה"ח):

כד סלקת להכא נסיבית איזורא דברי ואיזורא דחמרי מקפא כורתא דחרוביתא דארעא דישראל ולא מטון, וקצית חד חרוב ונגד מלא ידויי דבש... דביומיו אשתני עלמא".

ופירש בקרבן העדה:

שבימיו נשתנה העולם, וניטל טעם פירות.

שפע זה, שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים, הצטמצם כל כך, עד שהפך לסמל העניות והמחסור; ואולי בשל כך זכה להיות סמל למאכל יהודי בפי הגויים. וכך מובא באיכה רבה (פרשה ג יב) על הפסוק "הייתי שחוק לכל עמי" (איכה ג יד), שהיו האויבים אוכלים ושותים ומשתכרים ומשיחים ומלעיגים ואומרים: "בגין דלא נצורך לחרובא כיהודאי", שמסמל את שולחנו החסר של היהודי המסתפק במאכל דל זה. וייתכן גם שמסמל את הגורל היהודי, שבחורבנו מתדלדל העץ ובבניינו מתמלא שמן ודבש, ושמו חרוב על שם מצבו לאחר החורבן.

אכילת החרוב - ממנהגי ט"ו בשבט

במסכת ר"ה (טו ע"ב) נחלקו באילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט מתעשר לשנה שעברה, לאחר ט"ו בשבט - מתעשר לשנה הבאה.

אמר רבי נחמיה: בדקלים חזיתין וחרובין, אע"פ שחנטו פירותיהם קודם ט"ו בשבט, מתעשרין לשנה הבאה. אמר רבי יוחנן: נהגו העם בחרובין כרבי נחמיה...

והרמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"ג) פוסק כרבי נחמיה ומגמק זאת: הואיל ומתעשרות מדברי סופרים.

ומוסיף:

יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בחרובי צלמונה וכיוצא בהן, שאין ראויין למאכל רוב האדם, והן הן שמתעשרות מדברי סופרים, אבל שאר החרובים, יראה לי שהן כשאר פירות האילן.

בספרי המנהגים מובא מנהג לאכול חרובים בט"ו בשבט, כדי לציין את ייחודו של החרוב בקשר לט"ו בשבט בהיותו יוצא מן הכלל. יש שתלו רמז למנהג זה בדברי הגמרא "נהגו העם בחרובים", ואע"פ שהגמרא מדברת על מנהג לעשר אחר ט"ו בשבט, הוציאו משפט זה מהקשרו וקבעוהו כמנהג העם לאכול חרובים.

נטיעתו - חסד ואמונה

הסיפור על חוני המעגל, שפגש זקן שנטע עץ שנותן פירות ל-70 שנה, נותן מימד נוסף לנטיעה זו, שכולה רק נתינה וחסד לאחרים, ללא שיור של הנאה עצמית. לכן יש בה מתיקון העלם הנבנה בחסד. וכמאמרו של הראי"ה קוק לחודש שבט: "חשק נטיעת אילנות נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים המובלט בתקפו בעץ החרוב". וכן יש בה מן האמונה הזכה שפניה לעתיד המלא שפע ואור. ואם בכל זריעה נאמר "שמאמין בחי העולמים וזורע" (מדרש תהילים יט), הרי נטיעת חרוב היא אמונה עזה וטהורה יותר.

ציון לנפש חיה

בשל כל התכונות של עץ מיוחד זה - המסמל עמידות, כוח צמצום, חסד ואמונה, ומילא לפנינו תפקיד של מאכל צדיקים ועמלי תורה - ראוי הוא לתואר "חרובא דיהודאי", ועם בא גואל יתמלא דבש ושומן כמקדם. אין מתאים יותר מעץ החרוב, הנטוע לזכרו במקום נפילתו בכפר דרום, לסמל את מורנו וחברנו, הרב שמעון בירן הי"ד; שהיה איש שכולו הדר, מלא באמונה ובחסד, מיישב ארץ ישראל ועמל במסירות על התורה ועל העבודה, אשר זכה לנטוע בארץ ובלבבות נטיעות שיישאו פירות ופירי פירות.

הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א *

דיני חילול מעשר שני

א. אין לחלל מעשר-שני על שטר כסף. ואם עשה כן, אין הפירות מחוללים, ויכול להמשיך ולהשתמש בשטר לכל צורך¹.

ב. צורת החילול הרצויה לכתחילה היא שיחלל את הפירות על מטבע העשויה מכסף (דולר וכדו')². ולאחר שחילל עליה את מספר החילולים המירבי שניתן לחלל עליה, יכול לחלל אותה על מטבע אחרת העשויה נחושת, או על כל מטבע אחרת ששוויה פרוטה³.

ג. כיום, שקשה להשיג מטבע העשויה מכסף, אפשר לחלל את המע"ש על כל מטבע, אפילו שאינה עשויה מכסף, ובלבד שתהא מטבע ולא שטר. ונהגו שמחללים על סוכר ששווה פרוטה⁴ ומאבדים אותו לאחר מכן על ידי המסתו במים, ואח"כ שופכים אותו בכיור.

* כתיבה הרב עידו אלבה. עריכה והערות: הרב אהוד אחיטוב.

1. עפ"י דברים (יד כה) "וצרת הכסף בידך", ודרשו (ב"מ מז ע"ב, נד ע"א): "לרבות כל בעלי צורה", כלומר שצריך לחלל דוקא על מטבע ולא על כסף גולמי. וכך פסק הרמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ט). לענין חילול על שטר כתב החזו"א (דמאי סי' ג ס"ק יב ד"ה ונראה) שאף שהיה מקום להשוות את שטר הנזיר למטבעות שלנו, שערכם הנקוב שווה הרבה יותר משווי המתכת עצמה, מ"מ "אין עושין מעשה בדבר שלא שמענו מרבתינו". וכ"כ המעשר והתרומה (פרק א' הער' סז). ומה שכתב שאף בדיעבד אין מועיל חילול על שטר, הוא עפ"י שר"ע (יר"ד סי' שה סעי' ג), שפדיון בכור על שטר אינו תופס אפילו בדיעבד. ואף שבשולחן חת"ס (יר"ד סי' קלד ד"ה והנה לפי"ז) הקל לחלל על שטרי כסף, היות וגופם ממון כמו מטבעות, כתב הפת"ש (ס"ק ז) שלדעת השו"ע בפדיון בכור הדין שונה אף בדיעבד, ומסיק מכך הראשול"צ שליט"א שהוא הדין בפדיון מע"ש.
2. מלשון הרמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ט) והשו"ע (יר"ד סי' שלא סעי' קלח) משמע שצריך שהמטבע תהיה דווקא מכסף. וכן כתבו הרדב"ז (ד"ה ואין פודין) וערוה"ש (סי' קכה סעי' י) בדעת הרמב"ם. וכתב בארץ חיים (סיתרון, יר"ד סי' שלא סעי' קלח) שיש לנהוג כן לכתחילה אף בזמן הזה.
3. אין לחלל מטבע שחיללו עליה מע"ש של טבל על מטבע אחרת, אך בדיעבד הדבר תופס: ב"מ (מה ע"א), ירושלמי (מע"ש פ"ב ה"ג), רמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ה) ומהר"י קורקוס (שם). ורק במע"ש של דמאי התירו לעשות כן לכתחילה: דמאי (פ"א מ"ב), רמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ח), ועי' מהר"י קורקוס (שם פ"ו ה"ב). אולם הלח"מ (מאכ"א פ"י הי"ז) כתב שכל חילול מע"ש שמועיל בדיעבד בזמן שביהמ"ק היה קיים מותר בזה"ז לכתחילה, ולכן בזה"ז מותר לחלל על מטבע אחרת גם בטבל ודאי, וכ"כ המעשר והתרומה (פ"א סעי' מו והע' סט) בשם הרב קוק זצ"ל. ועי' חזו"א (דמאי סי' ג ס"ק יב ד"ה ובזה"ז עכשיו). העדיפות לחלל את מטבע הכסף על מטבע נחושת היא עפ"י המשנה (מע"ש פ"ב מ"ו), וכפי שפסק הרמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ז).
4. דין זה מבוסס על מספר עקרונות:

- א. ניתן לחלל מע"ש על פירות חולין: תוספתא (מע"ש פ"ד ה"ב), רמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ב), שלא כדעת הראב"ד (שם). ועי' רדב"ז (שם) וכס"מ (שם וכן בה"ט) שביארו את שיטת הרמב"ם.
- ב. לדעת הגר"א (יר"ד סי' רצד ס"ק כד) בזה"ז מותר לחלל מין על שאינו מין, משום שבין כך אין פירות המע"ש נאכלים, ואין בזה הפסד מע"ש. ועי' לח"מ (מאכ"א פ"י הי"ז).
- ג. עדיף לחלל על פרי שלא הוכשר לקבל טומאה, וזו העדיפות בסוכר, כן כתבו: הגרי"מ טייקוצ'ינסקי (ספר ארץ-ישראל פרק ה), כרם ציון (אוצר התרומות פרק מא סעי' טו ובגאון צבי ס"ק ח, ועי' גידולי ציון ס"ק ה). ועי' המעשר והתרומה (פרק א' הע' נו). עפ"י זה ניתן גם כן לחלל על קמח השווה פרוטה ולפזרו אח"כ.

כשמחללים על מטבע, מקלקלים אותה או משליכים אותה לים המלח.⁵

ד. לכתחילה אין לחלל מע"ש על ידי קרן מעשרות המקנה למנויים זכות לחלל על מטבעות הנשארים בבעלותה.⁶ אך בדיעבד - הפירות מתוקנים.⁷

ה. משום כך על ממונה קרן המעשרות להקצות מטבעות כמספר המנויים ולהקנות לכל אחד מהמנויים מטבע מיוחדת.⁸ באופן זה על המנויים להוסיף חומש בכל חילול.⁹

ו. דין "פרוטה חמורה" יש להחמיר בו כחומרא בלבד ולא מדינא.¹⁰

5. כ"כ הכפתור ופרח (פרק מ) שהמנהג לחלל על מטבע היוצאת במדינה. ועי' כרם ציון (אוצר התרומות הלכות פסוקות פרק מא סעי' יח).

6. בדרך זו הזכות לחלל על מטבעות הקרן אינה בנתינת רשות גרידא אלא על ידי עשיית המנוי כשליח להתפיס את המע"ש במטבעות. ולדעת הראשון שליט"א שייכים כאן דברי הגמ' (נזיר יב ע"ב) שלא ניתן למנות שליח על דבר שהמשלח עצמו אינו יכול לעשותו כעת, וכפי שפסק הרמב"ם (אישות פ"ט ה"ו). במקרה זה חלק מן הפירות העתידיים להתחלל עדיין לא גדלו, וחלקם עדיין לא ברשותו. אין לסמוך לכתחילה על כך שבידו לקנות פירות, להפריש מהם מע"ש ולחללם על המטבע, כפי שכתבו התוס' (נזיר יב ע"א ד"ה מ"ט) בשם ר"ת. להגדרת "ביד" עי' שטמ"ק (נזיר יב ע"א ד"ה במילתיה), ש"ך (יר"ד סי' שכח ס"ק ז), ערוה"ש (סעי' ו).

7. זאת מכמה טעמים:

א. לדעת רבינו ירוחם (ח"ג נתיב כב) והמהרי"ט (ח"מ סי' כג ד"ה וכבר), אם גילה דעתו בפירוש שחפץ לעשותו שליח על דשלב"ל, השליחות תופסת. והמשל"מ (אישות פ"ט ה"ו) דחה דבריהם. ועי' שו"ת שואל ומשיב (ח"ב סי' קטו), אבני מילואים (סי' לה ס"ק יג), אמונות עתיך" (6 עמ' 29).

ב. לדעת מרכבת המשנה (גירושין פ"ו ה"ג), מינוי בכתב מועיל אף לדשלב"ל.

ג. לדעת החזו"א (מעשרות סי' ז ס"ק כג) ומקרה זה אינו נחשב כמינוי לדשלב"ל, כיון שהמטבעות נמצאות כבר בעולם. ועי' המעשר והתרומה (פרק א הע' סד).

8. משום שצריך לחלל על דבר המסויים, כלומר, שברור לנו על איזו מטבע נעשה החילול: תוספתא (מע"ש פ"ג ה"ז) עפ"י הבנת התוס' ישנים (יומא נו ע"ב ד"ה ומיחל, בשם ריב"א). וכן נקטו הרש"ס (תרומות פ"ג ה"ד, עפ"י הירושלמי) והגרש"ז אויערבך זצ"ל (מעדני ארץ תרומות פ"ג ה"ח אות ג; קונטרס לאפרושי מאיסורא סי' ד).

9. משנה (מע"ש פ"ד מ"ג) וירושלמי (שם ה"ג). מאידך, נאמר בירושלמי (שם) שאם המטבעות אינם בבעלותו, אינו מוסיף חומש אף אם הפירות הם שלו. וכ"כ: רש"ש (קידושין לב ע"א), מלא"ש (מע"ש פ"ד מ"ד). ועי' "אמונת עתיד" (6 עמ' 29), "הפרשת תרומה במערכת הציבורית" (פרק יד הע' 22).

10. עפ"י ב"מ (נג ע"ב): הדרך היחידה לפדות מעשר-שני במצב זה הוא על חלק החולין במטבע שחיללו עליה מע"ש אחר, והיא נקראת "מעות ראשונות", וכדברי חזקיה בגמרא (שם נב ע"ב).

מפשט הירושלמי (שם פ"ד ה"ה, מע"ש פ"ד ה"ג) משמע שדין זה אינו מעכב את הפדיון, אלא שפוסט מנתינת חומש. וכך ניתן להבין בדעת הרמב"ם (מע"ש פ"ה ה"ה). ועי' מהר"י קורקוס (שם) וכס"מ (שם ה"ד), ב"י (יר"ד סי' שלא דף רעג ד"ה ומ"ש), ערוה"ש (סי' קכז סעי' יא).

ויש מחלקים בדעת הרמב"ם בין אם המע"ש עצמו שווה פרוטה אך חומשו אינו שו"פ, לבין אם גם המע"ש עצמו אינו שו"פ: רדב"ז (מע"ש פ"ה ה"ה), משנ"ר (מע"ש פ"ד מ"ח ד"ה ומאחר), משנת רבי עקיבה (סי' ח). ועי' משפט כהן (סי' לח אות ו), המעשר והתרומה (פ"א סעי' מד).

לדעת החזו"א (דמאי סי' טו ס"ק יב) צריך לחלל על מטבע שפדו עליה מע"ש שאינו פחות בדרגת חיוב מהמעשר השווה פחות מפרוטה שעכשיו בא לפדות. ועי' אמונת עתיד (6 עמ' 18).

לדעת הראשון שליט"א, הצורך במטבע בדרגת חיוב חמורה היא חומרא בעלמא, כיון שמפשט הדברים משמע שדי במטבע שחיללו עליה כל מע"ש שהוא. כמו כן עצם הצורך לחלל מע"ש הפחות משו"פ על "מעות ראשונות" לא נפסקו להלכה לחלק מהשיטות ברמב"ם.

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

מלח שנמצאו בו תולעים *

הצגת הבעיה

בעלת בית הכינה את כל תבשיליה לחג השבועות ולשבת, ואח"כ מצאה 4-5 תולעים במלח שבו השתמשה. מה דינם של כל התבשילים שבישלה?

א. אם מחזיקים איסור ממקום למקום

נאמר בשו"ע (אר"ח סי' תסז סעי' יא):

אם נמצאת חיטה בקועה בעיסה או במצה אפויה - יסיר ממנה כדי נטילת מקום, והשאר מותר. ויש מי שאוסר כל העיסה או אותה מצה...

וכתב הרמ"א (הג"ה שם):

וכן נוהגין תוך הפסח לאסור אותה מצה שנמצא בה החיטה, ומתירים את האחרות... ואמרינן "כאן נמצאת כאן היתה". ואם נמצאת בעיסה, אוסרין כל העיסה.

המג"א (ס"ק טז) כתב, שאף שאין מחזיקין ממקום למקום - מחזיקים איסור מזמן לזמן. לכן מי שהיתה בידו עיסה, וחתך ממנה כמה חתיכות, ובמצה אחת נמצאה חיטה - כל המצות מאותה עיסה אסורות, דאמרינן שמא היתה באותה עיסה קודם שחתכה לחתיכות¹. והב"ח (ד"ה ומ"ש ולא נהירא, מובא במשנ"ב ס"ק מט) חולק על המג"א, ומתיר משום ספק ספיקא: ספק שמא עתה נפלה; ואת"ל נפלה מקודם - שמא לא נתחמצה. אך בנד"ד לא שייך לומר ספק ספיקא כזה, שהרי אם היו תולעים במלח הן אסורות בוודאות. וא"כ לכאורה יש לאסור את התבשיל מחמת שמוחזק בתולעים.

אך אין כאן ודאות גמורה אלא רק ספק. ובמקרה דומה כתב הט"ז (יר"ד סי' פ"ד ס"ק י"ז):

מעשה בחג השבועות שעשו הנשים כמעט של כל העיר לחמים... עם ראזינק"ש (צימוקים). ואשה אחת בדקה רוזינ"י שלה, ונמצאו בה מילבי"ן (תולעים). וכולן קנו ממקום אחד...

והט"ז התיר את הלחמים של יתר בני העיר מכוח ספק ספיקא: ספק אם היו תולעים גם בלחמים האחרים, ואת"ל היו - ספק אם נימוחו באפיה ונתבטלו.

* מתוך שו"ת "באהלי תורה", שעתיד לראות אור בקרוב בהוצאת המכון. עריכה: הרב עזריאל אריאל.

1. עיין שעה"צ (ס"ק פ"ח) ודר"ק. מיהו בחיטה שנמצאה בעיסה כל אותה עיסה אסורה; משא"כ כאן, אף אם נאמר שהתולעים היו בכל המלח, לא נאסר כל המלח, אלא רק התולעים; ואם יכולנו לבדוק את המלח, לא היה המלח הבדוק נאסר. וצ"ע.

והש"ך (נקה"כ שם) חלק עליו משום שאין כאן ספק שקול, כי צימוקים הם דבר שדרכו להתלע, ואינו ספק. ויש לומר בדעתו שהכלל "כאן נמצא כאן היה" ו"אין מחזיקין איסור ממקום למקום" הוא רק בדבר לא מצוי, כמו גרגיר חיטה בפסח, אך בדבר המצוי - חוששין ומחזיקין ממקום למקום. ואם היו כנים דברינו, היה אפשר להקל בנד"ד, משום שהמלח אינו מוחזק בדרך כלל בתולעים, וזו תופעה נדירה.

מיהו הפוסקים חילקו באופן אחר: עיין פת"ש (יר"ד סי' פד ס"ק ז) שכתב בשם החוות יאיר (סי' קט) שיש לחלק בין חיטה שנפלה מבחוץ, לבין תולעים שנוצרו מבפנים. בתולעים שנוצרים בפרי - לא שייך לומר "כאן נמצאו כאן היו"; וכיון שמוצאים תולעים בצימוק אחד, מסתבר שהם נמצאים גם בצימוקים האחרים. מה שא"כ בחיטים שנפלו לתבשיל, אמרינן "כאן נמצא כאן היה". ולדבריו גם בנד"ד, שהתולעים נמצאו במלח, יש לומר שלא אמרינן "כאן נמצאו כאן היו", ויש לחוש שמא התולעים נפלו גם לתוך התבשיל.

אך יש לומר, שמכיון שדבר נדיר הוא שתולעים נוצרות במלח, מסתבר שלא נוצרו מן המלח, אלא היו בכלי, והדבר דומה יותר לחיטה שנפלה לתבשיל. מאידך, מקרה זה לא דומה לגמרי לחיטה שבודאי נפלה מבחוץ, שכן בנד"ב, התולעים היו בכלי המלא במלח, וייתכן שדינם כנוצרו מבפנים, וצ"ע.

עכ"פ נראה שלפחות ספק יש כאן, וחזי לאצטרופי. בפרט שגם דעת הט"ז לא נדחתה לגמרי, למרות שרוב הפוסקים חלקו עליו. ואכן הפרי תואר (ס"ק כא) נקט להלכה כדברי הט"ז, וכן הדרכ"ת (ס"ק קלה) הביא כמה אחרונים שפסקו כדעת הט"ז. והביא את דברי החתם סופר (בהגהותיו ליר"ד, מהדורא בתרא) שצירף את דעתו כסניף לקולא.

ב. האם תולעים אלו נחשבות ל"פירשו"

הנה תולעים הנמצאות בתוך כלי נחשבות לתולעים שלא פירשו, ומותרות (שו"ע יר"ד סי' פד סעי' א). וצ"ע אם לקיחת המלח מתוך השקית בכפית או ביד ושפיכתו לתוך התבשיל נחשבת לפרישה. ועי' ש"ך (ס"ק ד) שכתב שגם בהעברה מכלי לכלי נחשב שעדיין התולעת לא פירשה, אבל מבור לכלי נחשב "פירש". וצ"ע מה דין לקיחת המלח מהשקית לכפית. ומסתבר שמהשקית לכפית דמי למכלי לכלי, אך מהשקית ליד, צ"ע. ועוד צ"ע אם דין זה נאמר גם במלח. דבשלמא מים, היינו רבייתיהו. דכיון דדרך מים לכונסם בכלים, א"כ כל מה שבתוך הכלי היינו רבייתיהו. אך מלח, שאפשר להחזיקו גם על האדמה ללא כלי, יתכן שבכלי לאו היינו רבייתיהו.

ועיין ערוה"ש (סי' פד סעי' מג) שהכריע כהמחמירים בקמח, שאמרו שבדופן הכלי מפנים לא אמרינן דהיינו רבייתיהו, אעפ"כ יתכן שהדבר ספק וא"כ אפשר לצרף הספק כסניף לקולא.

ג. האם התולעים נימוחו ע"י הבישול

הט"ז, במעשה דחג השבועות (הובא לעיל אות א), צירף עוד סניף להקל, שמא התולעים נימוחו באפיה. וחלקו עליו הפר"ח (ס"ק לג) והש"ך (נקה"כ שם). ועיין בינת אדם (כלל לח ס"ק נב) שכתב שייתכן שהתולעים נשרפות באש שבתנור, אך כשהן בתוך הלחם - אינן נשרפות. ובתבשיל יש לומר דק"ו הוא שאינן נשרפות, ועינינו הרואות שמוצאים תולעים גם בתבשיל שנתבשל. מיהו יתכן שיש תולעים הנימוחות בתבשיל. ועיין דרכ"ת (ס"ק קלא) שהביא מחלוקת פוסקים אם אפשר לצרף את הספק שמא נימוחו כסניף לספיקות אחרים.

סיכום

נראה לענ"ד שהסברה הראשונה היא העיקר, שמכיון שמלח אינו מוחזק בדרך כלל בתולעים, כנראה התולעים באו מהכלי. וא"כ אפשר לומר שכשלקחו מלח לא נטלו בהכרח גם תולעים, ו"כאן נמצאו כאן היר", ו"אין מחזיקין ממקום למקום". וכסניף נוסף יש להביא את הספק השני שעוררנו, שמא מצב זה לא נחשב ל"פירש". וגם הסניף השלישי, שמא נימוח, אע"פ שהוא קלוש, ניתן להוסיף גם אותו על בסיס הסברה הראשונה.

ולכן יבדקו את התבשיל עד כמה שידם מגעת, אם יש בו תולעים. ואם אין - כנראה שלא היו או שנימוחו. ובגלל הפסד וצורך שמחת יו"ט נראה שיש להקל.

הרב יעקב אפשטיין

עשיית קומפוסט (זבל אורגני) מתרומה

הצגת הבעיה

האם מותר לעשות קומפוסט מתרומה ותרומת מעשר? (הקומפוסט הוא זבל אורגני, המיוצר באופן מלאכותי מתערובת העשויה שיירים שונים של בעלי חיים, מזונות, צמחים וכדומה. הם נערמים לערמה וניתנים לתהליך של התפרקות והתרכבות: עפ"י מילון אבן שושן).

א. גרימת ריקבון בתרומה טהורה

עצם עשיית הזבל היא ע"י הנחת התרומה עד שתירקב. בזמננו, שכולנו טמאי מתים ואין כהנים יכולים לאכול תרומה, זו כמעט הדרך היחידה לנהוג בתרומה טהורה. שהרי כשם שאסור לטמא תרומה טהורה, כך אסור להפסידה (תרומות פ"ח מ"ח-מ"א, סוגיא סוף פ"ק דפסחים), וכל שכן שאסור לשורפה (חכ"א שערי צדק פרק יא סעי' ה). וכל זאת משום הכתוב בתורה: "משמרת תרומותי" (במדבר יח ח). וא"כ האפשרויות שגותרו הן: קבורה או הנחה להירקב. הטור וספר התרומה כתבו "תיקבר". הרב קוק זצ"ל סובר שיש בכך משום איבוד בידים, וצידד שט"ס נפלה בדבריהם, וצ"ל "תירקב" במקום "תיקבר". לדידנו אין בכך נפק"מ, כיון שהנחת התרומה בעשיית הקומפוסט היא דווקא על מנת להירקב. הוספת חומרים יוצרי תסיסה, או ערבוב חומרים שיזרזו את התהליך, יש בהם משום הפסד, ועל-כן הם אסורים (עי' חז"א דמאי סי' טו ד"ה ועל דבר).

ב. פקיעת הקדושה בתרומה טהורה

קדושת התרומה הטהורה פוקעת מזמן שאיננה ראויה לאכילת אדם, ומאז מותרת הנאתה של התרומה לכל אדם, כמבואר ברמב"ם (שמו"י פ"ה ה"ג). ובהל' מעשר שני (פ"ג ה"א) כתב הרמב"ם: ואין מחייבין אותו לאכול פת שע"פשה ושמן שנסרח; אלא כיון שנפסל מאוכל אדם, פקעה ממנו קדושה. וכ"כ הר"ש (שביעית פ"ח מ"ב). ובטעם הדבר מסביר הגרש"ז אויערבך (כרם ציון, אוצר התרומות פרק לח, גידולי ציון ס"ק ב): היינו מפני שקדושת תרומה טהורה הוי רק מפני שעומדת לאכילת כהנים, דמיקרי עבודה; ולכן כשנסרחה הו"ל כקדשים שמתו, דפקעה קדושתן; ולפיכך מותרת לזרים כחולין. ובתוספתא (תרומות פ"י ה"ג) שנינו: הניצולות והרקבונות של תרומה - אסורות; העלו אבק - מותרות. וכך מובא ברמב"ם (תרומות פ"א ה"ג). ופירש במנחת ביכורים: והרקבניות - שנרקבו, אבל עדיין ראויין לאכילה - אסורות. העלו אבק - שהריקבון נעשה לאבק דק ועפר, ולא חזי למידי - מותרות.

ומכאן עולה שתרומה שנרקה - בטל ממנה איסורה, וממילא היא מותרת לכל אדם². ולפי זה, הקומפוסט, שנעשה ע"י הנחת תרומה טהורה עד שתירקב, ללא פעולות לזירוז הריקבון, מותר לזרים ככל חולין³.

תרומה זו היא טהורה למרות שהא נרטבת, משום שהפירות לא הוכשרו בכוונה לפני כן, וכן לא ריבצו אותם במים לשם הגברת תהליך התסיסה (פעולה האסורה משום הפסד תרומה). עצם הרטיבות הקיימת בערימת הקומפוסט אינה מכשירה את הפירות לקבל טומאה, שהרי מי פירות אינם מכשירים (רמב"ם טומאת אוכלין פ"א ה"ג), וע"כ מגע של אדם טמא אינו מטמא אותם.

ג. פקיעת הקדושה מתרומה טמאה

הגרש"ז אויערבך (כרם ציון פרק לח, גידולי ציון ס"ק ב) כתב ששם תרומה טמאה אינו פוקע ממנה אלא לאחר שריפתה, שהוא כילויה מן העולם (ולגבי ביעור תרומה טמאה יבואר להלן). אבל במנחת שלמה (סי' סב אות טז) מוסיף הגרש"ז א על הערתו בכרם ציון, ומוכיח מדברי הרמב"ן (מלחמות ב"מ לח ע"ב) שאף בתרומה טמאה, אם נפסלה לשימוש הרגיל בה (כגון: יין והחמץ, שמן והבאיש) - פקעה קדושתה, ומותר אף לזרים ליהנות ממנה. ולפי"ז דין תרומה טמאה כתרומה טהורה. וכ"כ בחי' מהר"ם שיף (ב"מ שם). וכן משמע מדברי הרוגצ'ובר (מכתבי תורה מכתב כו), ודייק כן מהרמב"ן. וכן נראה מהחזו"א (דמאי סי' ט"ו) בתרומה טמאה שאינה שמן⁴. אולם המאירי חלק על הרמב"ן, וכתב שאין חוששין באותו פקדון של שמן שהוא תרומה, שאם נחוש אסור יהיה למשוך בו בהמה. (ולא פירש אם בתרומה טהורה או בטמאה). ואף משאר הראשונים (רשב"א, ריטב"א), שחשו לקדושת תרומה ולא תירצו כרמב"ן, משמע דלא סברו כמותו. מתברר מכאן שמחלוקת ראשונים היא בשאלה אימתי פקעה קדושת תרומה טמאה.

לפי"ז לגבי עשיית קומפוסט מתרומה טמאה - אם קדושתה פוקעת מעת שנפסלה משימושה הראוי לה (כדוגמת טהורה), מרגע שהרקיבה פקעה קדושתה ומותרת כקומפוסט לכל אדם. אולם אם אין קדושתה פוקעת אלא בכלויה, עדיין הדבר צ"ע, ויבורר לקמן.

1. במהר"י קורקוס (לרמב"ם שם) הסיק ש"אבק" קאי אתרווייהו ולא ארקבונית בלבד.
2. אמנם צ"ע מהרשב"א בב"מ (לח ע"ב) שבשמן והבאיש דבש והדביש לא משמע הכי.
3. ולפי"ז יש לשאול, מדוע אין אנו נותנים את התרומה לכהן על סמך ההנחה שאין לו מה לעשות בה, הלוא הוא יכול להשתמש בה בתור קומפוסט. וא"כ מדוע אין חיוב נתינה, ואיך פקעה בעלות הכהנים מהתרומה? ואולי התרומה הופקדה עוד קודם מפני שאין כהנים רגילים ליהנות בה, וכיון שזכו בה בעלים שוב אין חייבים ליתנה.
4. ויש להעיר שאף שהרוגצ'ובר והגרש"ז אויערבך ציינו מהרמב"ן לגבי תרומה טמאה דווקא - הוא עצמו לא הזכיר זאת במלזמות, ואף מהגמרא לא משמע בדווקא כן. והרשב"א הקשה במפורש (בב"מ שם) מתרומה טהורה, וצ"ע. ואולי הכריחו האחרונים כן מעצם החשש לתרומה בשמן והבאיש, ואי בטהורה עסקינן, פקעה קדושתה. וצ"ע.

ד. ביעור תרומה טמאה

תרומה טמאה - מצוה לשורפה או לכלותה, ומותר לכהנים ליהנות ממנה אגב ביעורה (עי' שבת כג ע"ב, כה ע"א; רמב"ם תרומות פ"ב ה"ד). יש מחלוקת בין הראשונים אם יש חובת שריפה מדאורייתא או לפחות מדרבנן, או שמותר לכלות את התרומה בדרך אחרת: לדעת רש"י מותר לכלות את התרומה בכל דרך (שבת כה ע"א, פסחים מו ע"א ד"ה כיצד, ביצה כז ע"ב ד"ה חלה שנטמאת). ורוב הראשונים אסרו כילוי תרומה טמאה שלא ע"י שריפה: מדאורייתא (רמב"ן, ריטב"א), או לפחות מדרבנן (תוס' שבת שם ד"ה כך, ר"ש סוף תרומות). ובזמננו נהגו להקל ולהאכיל תרומה טמאה לבהמת כהן, בהתבסס על שיטת רש"י.

לפי"ז לגבי קומפוסט - לשיטת הסוברים שאין ביעור תרומה טמאה אלא שריפה, אף בימינו אסור לעשות קומפוסט מתרומה טמאה, ולמקילים עפ"י שיטת רש"י, לכאורה יש להתיר עשיית קומפוסט מתרומה טמאה ע"י כהנים, ולשימושים.

ולגבי ישראל הדבר אסור לכו"ע, שהרי הנאת הכילוי אסורה לזרים. וקיימת מחלוקת אם איסור זה הוא מהתורה או אך מדרבנן⁵.

ה. עשיית קומפוסט - הנאה קודם כילוי

אלא שאף בימינו, שמקילים לבער תרומה טמאה בכל דרך שהיא, צריך לעיין אם עשיית הקומפוסט היא הנאה מכילוי התרומה. שהרי אין מכלים את התרומה אלא מניחים אותה להירקב, וההנאה מהתרומה, הבאה בטיוב הקרקע, מקדימה את הריקבון המלא. ולפי"ז יוצא שאין בעשיית זבל הנאה מכילוי אלא הנאה קודם כילוי, שהוא התערבותה והתבטלותה בקרקע. וכיון שלא כלה עדיין שם תרומה עד שתרכב לגמרי, צריך בירור אם מותר ליהנות בכה"ג.

בגמ' (ב"מ לח ע"א) נאמר:

המפקיד פירות אצל חברו... שמן והבאיש, דבש והדביש - ...וחכמים אומרים: עושה להם תקנה ומוכרן בבי"ד...
שמן והבאיש, דבש והדביש, למאי חזי? שמן - חזי לגילדאי, דבש - לכתישא דגמלי.

על כך אומר הריטב"א (שם ע"ב ד"ה למאי חזי):

ואי לשמא עשאן תרומה קודם שנתקלקלו, ויהבינן תרומה לזרים - הא ליתא. דהא לא חזו הני לאכילה, ומאן דזבין להו, להנאה זבין להו. ותרומה אינה איסור הנאה מדאורייתא, אלא מדרבנן היכא דכליא קרנא... ומכאן יש להוכיח שההנאה מהקומפוסט אינה נחשבת הנאה של כילוי, שהרי שמן לגלדאי (לסוך עורות) ודבש לכתישא דגמלי (רפואת בהמה) נקראים הנאה שלא

5. עי' משל"מ (תרומות פ"ב ה"ד) שכתב נחלקו בכך התוס' והר"ש, והרמב"ם סבר כר"ש. ועי' שטמ"ק לפסחים, (לרב גרשוני, דף לד ע"א), שהעתיק את השר"מ שהביא ראיה על איסורה מדאורייתא, והביא מחי' גור אריה שבגורם דגורם בהנאת כילוי מותר אף לישראל.

כליא קרנא⁶. וצריך לעיין, הרי השמן והדבש לא יהיו ראויים לשימוש נוסף, ומדוע לא נגדיר זאת כ"כליא קרנא"? וצריך לומר שכיון שהשימוש באופיו אינו מכלה (כגון שריפה), הרי זו הנאה שאינה של כילוי. אולם אם מגדירים את ההנאה מהקומפוסט כהנאה שקודמת לכילוי, נמצא שהדבר מותר אף לזרים, וכן עולה מהריטב"א. והראשונים לעיל חלקו בהנאת כילוי, אך בהנאה שאינה של כילוי מתרומה טמאה הסכימו דמותר לזרים (עי' ר"ש תרומות פ"א מ"ט, תוס' יבמות סו ע"ב ד"ה לא, ושם בתוס' ישנים).

1. עשיית קומפוסט - האם היא בזיון קדשים

ועדיין צריך לעיין אם מן הראוי לעשות כן לכתחילה, היינו לאסוף דווקא פירות של תרומה ולהפוך אותה לזבל, שנראה כאילו אינו חש לכבודה. ואולי כיון שזו הדרך היחידה ליהנות ממנה, כך עדיף, וצ"ע. ועי' בספר ארץ ישראל (עמ' קנא) שהרב טיקוצ'נסקי הציע ליהנות מתפוזים לאחר הרקבתם לשם זבל. אך למעשה נראה שאין בעשיית הקומפוסט ביזוי לתרומות. וע"כ לא דמי למה שכתב בס' המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק לט) שלא לנהוג בה מנהג בזיון (כגון להשליכה לביה"כ וכד'). וכעין ראייה ניתן להביא מהדם של הקרבנות, שיצאו לנחל קדרון ונמכרו לגננים לזבל, ולא חשו בכך לבזיון קדשים⁷ (יומא נח ע"ב).

מסקנה

להלכה, ולא למעשה, נראה לי שמותר לכל אדם ליהנות מקומפוסט שנעשה מתרומה טהורה, מפני שהיא מותרת בהנאה לכל משנפסלה לאכילת אדם. (וצ"ע, שמהרשב"א ואולי אף מהמאירי לא משמע הכי). ואילו בתרומה טמאה הדין עדיין נתון במחלוקת: אם נסבור כרמב"ן, שפקעה קדושתה כשנפסלה מאכילת אדם, דינה כטהורה. ואם נסבור שפקעה קדושתה רק בביעורה לגמרי, הדבר תלוי בדרך הביעור המצווה מהתורה או מדרבנן. אם נפסוק שהותרה אך שריפה, אסור להניחה להירקב, וצריכים לשורפה. ואם נפסוק כרש"י, לפחות בימינו, שהותר ביעור בדרכים אחרות, עדיין צריך לדון אם ייחשב הדבר כהנאה מכילוי כמאירי (וכ"נ בדברי ר"ת), ואז ההנאה אסורה לזרים ומותרת לכהנים. ובמידה ויש כאן הנאה קודם כילוי, כריטב"א, הרי זה מותר אף לזרים.

6. אמנם מדברי ר"ת (מובא בתוס' יבמות סו ע"ב ד"ה לא) אין ראייה שהגדיר כך, שהרי הגדיר עירוב לישראל בתרומה כהנאה המותרת, אבל שימוש שיש בו התבלות אפשר לומר שאסור, ומדברי הר"ש (תרומות פ"א מ"ט) ג"כ אין הכרע.

7. אך עי' מאירי (ב"מ שם) שכתב שהנחת שמן להתקלקל יש בה משום בזיון קדשים.

הרב יהודה זולדן

הקדשת ביכורים בזמן הזה

נאמר במשנה במסכת שקלים (פ"ח מ"ח): "השקלים והביכורים אין נוהגים אלא בפני הבית". כך גם נאמר במשנה במסכת ביכורים (פ"ב מ"ג): "... והביכורים אינם אלא בשבעה מינים, ובפני הבית". מקור הדין הוא מהפסוק: "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' א-לוהיך" (שמות כג יט; לד כו). מאחר שכיום אין בית, יש לשאול מה הדין במי שלוקח בזמן הזה את ראשית פירותיו, ומייעד אותם לביכורים, האם חלה בהם קדושה? ואם כן, כיצד יש לנהוג בהם? ובהמשך המשנה נאמר:

המקדיש שקלים וביכורים הרי זה קודש. ר' שמעון אומר: האומר ביכורים קודש, אינם קודש.

ניתן לראות במחלוקת שבמשנה זו מחלוקת בשאלה שהצבנו לעיל. בביאור משנה זו, ובפסק ההלכה, מצינו מספר דעות במפרשים, ונבררם אחת לאחת.

א. שיטת ר' עובדיה מברטנורא

ביכורים אינן קודש - כיון שכתוב בהו: "תביא בית ה' א-לוהיך", אפילו הפרישן, בדיעבד לא קדש, ואין שם ביכורים חל עליהן שלא בפני הבית... והלכה כר' שמעון.

כך גם מפרשים קרבן העדה ותקלין חדתין (לירושלמי שקלים פ"ח ה"ח), וכן משמע גם באוצר הגאונים (מגילה עמ' 17). לפירושם, המחלוקת היא מה מעמד הפירות, כשייעדו אותם לביכורים בזמן הזה: האם חלה בהם קדושה או לא? לדעת חכמים חלה בהם קדושה, ויצטרכו להירקב (ריב"ן שם); ולדעת ר"ש, מאחר שאין בית, לא חלה בהם קדושה, והפירות חולין. לפי הרע"ב הלכה כר' שמעון.

ב. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (בפירוש המשנה כאן): "ואמרו המקדיש שקלים וביכורים, הוא שיתן אותם הקדש לבדק הבית, והלכה כר' שמעון". כך גם כתב בהלכות ערכין (פ"ו ה"ז): "המקדיש שקלו לבדק הבית, הרי זה קודש; הקדיש ביכורים לבדק הבית, אינן קודש". כך גם פירש המאירי בגמרא מסכת שקלים. מדברי הרמב"ם הללו משמע, שהוא לא ביאר את המשנה כאילו היא עוסקת בהקדשת ביכורים בזמן הזה, אלא כמחלוקת בין חכמים ור"ש בזמן הבית. נושא המחלוקת הוא, מה דין הפירות כשהמקדיש שינה את ייעודם. פירות ביכורים ניתנים לכהן, ואילו כאן הקדישם לבדק הבית (עי' בחזון איש זרעים ליקוטים סי' ח ס"ק ד בסופו).

מה תהיה עמדתו של הרמב"ם בשאלתנו. אדם שמקדיש בזמן הזה פירות לביכורים, האם חלה בהם קדושה או לא? אמנם הרמב"ם בעצמו פוסק בהלכות ביכורים (פ"ב ה"א) שהביכורים נוהגים רק בפני הבית, אך עדיין לא יהיה ניתן

ללמוד מכאן, מה תהיה עמדתו בענין המקדיש בזמן הזה. נשיב על שאלה זו רק לאחר שנבאר שיטה נוספת, ודרכה אולי יהיה ניתן להבין את שיטת הרמב"ם.

ג. שיטת התוספות

בגמרא במכות (יט ע"א) ישנו דיון ביחס להלכה בהלכות ביכורים, (לא ניכנס כאן לסוגיה עצמה). התוס' (ד"ה מה) אומרים שמדובר "בביכורים שהופרשו בפני חורבן הבית (צ"ל - לפני חורבן הבית: רש"ש), דאם הופרשו לאחר הבית אינן קדושים כלל וחולין הם, דתנן בביכורים (פ"ב מ"ג): יש בתרומה ובמעשר מה שאין כן בביכורים; שהתרומה והמעשר יש אוסרין, ויש להם שיעור, ונוהגין בכל הפירות בפני הבית ושלל בפני הבית, ובכורים אינם אלא בשבעה מינים, ובפני הבית".

באופן פשוט יוצא שאף התוספות פסקו כדעת ר' שמעון, שהמקדיש בכורים בזמן הזה, אינם קודש, וחולין הם. אולם דברי התוספות קשים:

1. מדוע לא הביאו התוספות ראיה לדבריהם מהמשנה בשקלים, בה קובע ר' שמעון שהאומר ביכורים קודש - אינן קודש? (וכפי שמבאר באופן פשוט הרע"ב).
2. מהי בכלל ההוכחה של התוספות מהמשנה בביכורים? לעיל ציינו שברור לכל שחייבים להפריש ביכורים רק כשיש בית. הדיון שאנו עוסקים בו הוא, מה דין המפריש בזמן הזה, האם חלה קדושה בפירות או לא. התוספות סבורים שאם הפריש בזמן הזה (לאחר החורבן כלשונם), הפירות אינם קודש, אלא חולין. אך כיצד ניתן ללמוד דין זה מהמשנה בביכורים? הלא בכך כולם מסכימים שהביכורים נוהגים רק בפני הבית, כל המחלוקת היא מה דין המקדיש בזמן הזה, ובמשנה בביכורים אין כל תשובה לכך.

לפי הערוך לנר, התוס' סוברים כמו הרמב"ם בפירוש המשנה בשקלים, דהיינו שהמשנה עוסקת בדין מקדיש ביכורים בזמן הבית, ולכן לא יכלו להביא הוכחה מדעתו של ר' שמעון שם. יתכן שלפי זה יצא, שמשמעות המשנה בביכורים, האומרת שביכורים נוהגים רק בפני הבית, הוא לא רק ללמד את צד החיוב - שביכורים נוהגים רק בפני הבית - אלא גם את המשמעות ההפוכה, דהיינו שבזמן שאין בית אי אפשר להחיל קדושה בפירות, מאחר ואין בית. לפי"ז ברור כיצד למדו התוס' דין זה מהמשנה בביכורים, וממילא גם ברורה דעת הרמב"ם בענין, וכאמור מחלוקת ר' שמעון וחכמים אינה נוגעת לענייננו. הרב קוק נשאל (משפט כהן סי' נז) כיצד יש להתייחס למנהיגי "הקרן הקיימת" הדורשים להביא ביכורים לטובתה, האם יש בזה איסור של הקדשת ביכורים*.

* טקס הבאת ביכורים במסגרת הקרן הקיימת לישראל, העסיק את הפוסקים ובעיקר רבנים ראשיים, הן מצד ענין זה שאנו עוסקים בו, והן מצד אפשרות חילול שבת וחג שהיה כרוך לעיתים בזה. עי' בקובץ "הקהל" (הוצאת מוסה"ק) דברי הגרי"ה הרצוג (עמ' נז), הרה"ג בצמ"ח עוזיאל (בספרו משפטי עוזיאל, מהדו"ת י"ד סימן ק), אגרות לראיה (עמ' שסה, מכתבו של הרב אבא יעקב הכהן בורוכוב). גם תשובה זו במשפט כהן (סי' נז) היא תשובה לרב מאיר בר-אילן, ובתחילת התשובה נכתב שהדברים מתייחסים למכתב שכתב בענין זה הרא"ם ליפשיץ.

לאחר שמביא את דברי המשנה בשקלים, ופירוש הרע"ב שם, מביא הרב קוק את דברי הרמב"ם, וכותב שיש מקום לומר בדעת הרמב"ם, שהשם חל לחומרא לגבי האיסור, וחלה קדושה בפירות. דברים אלו הם בניגוד למה שהסברנו לעיל עפ"י דברי הערוך לנר. למסקנה, כותב הרב קוק שאין להחיל קדושה בפירות אף בדיעבד, מאחר שידוע שפירות אלו הם לשם הקק"ל ולגאולת הארץ.

הרב קוק ממשיך ואומר שיש לדון אותם לכף זכות, עפ"י דברי הגמרא בכתובות (קה ע"ב). בגמרא שם מסופר שפלוגי הביא לרב ענן "כנתא דגילדני דבי גילי" (רש"י - דגים קטנים). אמר לו רב ענן, מדוע הינך מביא לי מתנה? אמר לו אותו אדם, יש לי דיון משפטי אצלך. לא רצה רב ענן לקבל ממנו את המתנה, ואמר לו שהוא פוסל את עצמו מלדון את דינו. אמר לו אותו אדם, אני אינני צריך שתדון אותי, אבל תקבל את המתנה, ואל תמנע ממני להקריב ביכורים, שנאמר "ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלוהים לחם ביכורים, עשרים לחם שעורים וכרמל בצקלונו" (מלכים ב, ד מב). וכי אלישע אוכל ביכורים הוא? אלא לומר לך, כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב ביכורים. אמר לו רב ענן, בתחילה לא רציתי לקבל ממך, אבל לאחר שאמרת לי טעם למתנה, אקבל. (דברי הגמרא מתורגמים מארמית לעברית).

מסיק הרב קוק מגמרא זו, שרב ענן בכלל לא חשש לקדושת ביכורים, משום שברורה היתה כוונת אותו אדם לתת מתנה לתלמיד חכם. אך שם היה זה דבר שאינו ראוי לביכורים, כי מדובר בדגים קטנים, וייתכן שאם היו פירות משבעת המינים, אולי היה חושש לזה עכ"פ לכתחילה, או שהיה מעיר לאותו פלוגי שלא יאמר כך. מכאן משמע, שבמקום שיש הוכחה גמורה על הענין, אין כאן בית מיחוש. גם אצל אלישע לא נאמר בלשון ביכורים ממש. לכן מסיים שם הרב קוק את תשובתו ואמר, שבמקום שאפשר למנוע מלומר על הפירות שהם ביכורים, טוב להמנע מכך; אבל ודאי שאין בפירות הללו שום קדושה (לדברי הרב קוק הסכים גם הרב עוזיאל בספרו משפטי עוזיאל, מהדור'ת יר"ד סי' ק).

מדברי הגמרא שם ניתן להביא הוכחה נוספת לדברי הרב קוק הסובר, שבמקום שברור שאין מתכוונים להביא ביכורים, אין בהם קדושה כלל. הגמרא שם מספרת שאותו אדם הביא לרב ענן דגים, שהם בכלל לא ראויים לביכורים. אך גם אם היה מביא משבעת המינים לא היו אלו ביכורים ממש, מפני שרב ענן לא היה בארץ ישראל אלא בבבל, ובכלל לא היה כהן, וברור אם כן שאותו אדם לא התכוון להביא ביכורים ממש. זו גם היתה הוכחתו של אותו אדם מהסיפור על אלישע, שהרי אלישע לא היה כהן אלא משבט גד (ולשיטת רש"י שם), ואף אם היה כהן, אלישע היה בשומרון (הרש"ש שם מדויק שמסדר הכתובים אלישע היה אז בגלגל), ואין ביכורים נאכלים מחוץ לחומה, "ובמקומו לא היה מקדש, ולא מזבח, ולא כהן גדול" (עפ"י סדר אליהו זוטא, מופיע בדברי התוספות שם ד"ה וכו'). מכאן ברור, שבמקום שידוע שאין מתכוונים להביא את הפירות כביכורים, מחמת מניעות שונות, אין להחשיבם כביכורים.

יתכן אולי לומר שזו גם שורש המחלוקת בין רבנו ור' שמעון, מה יהיה הדין כשמפרישים ביכורים, אך אי אפשר להקריב אותם מחמת מניעות שונות? לדעת רבנו, מאחר שהקדיש ביכורים, אע"פ שבאמת א"א להקריב אותם בגלל סיבות שונות (הפירות אינם ראויים, אין שם כהן, אין ביהמ"ק וכדו'), אין קדושה חלה בהם. הנפקא מינה היא כמובן גם בזמן שבית המקדש קיים. כשאי אפשר להקריב מחמת שהפירות לא ראויים.

אם נכון הסברנו, הרי שזו כוונת הרמב"ם בהבנת המשנה ובפסקו בהלכות ערכין. הרמב"ם כתב "הקדיש ביכורים לבדק הבית, אינו קודש". ולפי דברינו, הסיבה לכך שאינו קודש היא, מפני שביכורים כאילו לא ניתן לממש, מאחר שאין מקריבים ביכורים לבדק הבית אלא הם ניתנים לכהן. פירות נתפסים בקדושת ביכורים, רק שאי אפשר לממש את הקרבתם. לפי זה יהיה ברור מה תשובת הרמב"ם בנדוננו. מאחר שאי אפשר כיום להקריב ביכורים כי אין בית מקדש, אין נתפסת בהם קדושה, וכדעת ר' שמעון. (בענין הק"ל אפשר להוסיף שמדובר בפירות שהם לא משבעת המינים, ואף לא ביכור ראשונה, ואין נתפסת בהם קדושה כלל).

ד. שיטת המנחת חינוך

המנחת חינוך דן בסוגיה זו כמה פעמים, ובדבריו ישנם קשיים: המנ"ח (מצוה צא) מביא את הרע"ב הפוסק כר' שמעון ומדייק שהרמב"ם לא גילה דעתו בזה ונשאר בצ"ע (וכ"כ במצוה קה). אך במקום אחר (מצוה תמט) כותב המנ"ח: מבואר בסוף שקלים, "המקדיש ביכורים, הרי זה קודש, ר"ש אומר אינו קודש" ועי' ברע"ב. ובוודאי הלכה כתנא קמא. אם כן האידנא אינו נאכל, אבל הלאו נהג, כמו מע"ש בזה"ז. אך הרמב"ם פירש פירוש אחר במשנה שם, וגם התוספות במכות דף י"ט ע"א כתבו שהאידנא ביכורים חולין. מדברי המנחת חינוך יוצא שעל אף שציין שהרע"ב והתוספות פסקו להלכה כר' שמעון, בכל זאת אומר הוא שבוודאי הלכה כתנא קמא. זהו פסק הלכה שונה מכל הראשונים שציינו עד עכשיו, ולפי הפשט שהסברנו ברמב"ם. פוסק יחידי מהראשונים שפוסק כתנא קמא זהו הראב"ן, וכן כתב (סי' נ): וביכורים דבעו הנחה לפני המזבח וליכא מזבח, לא מפרש להו כלל, דלא לייתי בהו לידי תקלה, דלאו בני פדייה נינהו, ובעי לשהיינהו עד שיירקבו. ומ"מ רוב הראשונים לא פסקו כך.

סיכום

רוב הפוסקים סוברים שאדם המייעד פירות משבעת המינים הגדלים ברשותו ומקדישם לביכורים, לא חלה בהם קדושה והם חולין לכל דבר. אלא שמן הראוי שלא לעשות כן ושלא להקדיש פירות לביכורים בזמן שאין בית המקדש קיים.

הרה"ג יהודה זרחיה סגל שליט"א

נאמנות בעל מלון על הפרשת תרו"מ

הצגת הבעיה

עפ"י נוהלי הכשרות, בעל בית מלון או מסעדה חייב להחזיק משגיח, מפני שאין סומכים עליו ונחשב כנוגע בדבר. השאלה היא מה הדין בבעל בית מלון יר"ש ומקיים מצוות, שהוא מתבונן יום יום כיצד הרב המשגיח מפריש תרומות ומעשרות. האם די בעובדה זו כדי להפוך את בעל המלון לאמין, באופן שהוא ייחשב נאמן על המעשרות.

תשובה

מצאנו בדברי הרמב"ם (מעשר פ"ה ה"ב):

כל תלמיד חכם - לעולם נאמן, ואינו צריך בדיקה אחריו. ובניו ובני ביתו ועבדיו ואשתו הרי הם כמוהו.

נמצא שכל מי שמתלווה לתלמיד חכם, הרי הוא נאמן על הפרשת תרו"מ, ואין צריך לחשוד בו שלא הפריש. ועוד נאמר ברמב"ם (הל' ג):
בנו או עבדו של עם הארץ שהיו למודים אצל חבר, כל זמן שהן אצלו - הרי הן כחבר.

ועי' בכס"מ (שם) שכתב שמקור דברי הרמב"ם הוא בתוספתא (דמאי פ"ב ה"ב). עכ"פ, בנד"ד הרי בעל המלון הזה רגיל להיות תמיד אצל התלמיד-חכם, ויש לו אפוא להיחשב בין אלה המורגלים להיות אצל תלמיד חכם. לכן נראה שיש להאמין לבעל המלון הצופה תמיד ברב המשגיח ורואה איך הוא מפריש תרו"מ.

מאידך גיסא יש מקום להחמיר, כי בעל המלון אינו פנוי לראות כל הזמן איך תלמיד החכם מפריש תרו"מ, בגלל עיסוקיו הרבים. נמצא, שהוא שונה מבני ביתו של תלמיד חכם שמתלווים אליו תדיר. ולפי"ז יחזור הדין שבעל המלון צריך לקבל על עצמו דברי חבירות, כמבואר ברמב"ם (מעשר פ"ה ה"א):

המקבל עליו להיות נאמן על המעשרות ולא יהיו פרותיו דמאי - צריך להיות מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח, ואינו מתארח אצל עם הארץ. וצריך לקבל עליו ברבים. וכשיבואו עדים נאמנים שקיבל דברים אלו ברבים, ושהוא רגיל בהם תמיד - הרי זה נאמן על פירותיו לומר מעושרין הן.

והנה תנן (דמאי פ"ג מ"ה):

הנותן לפונדקאית - מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, מפני שחשודה לחלוק. אמר ר' יוסי: אין אנו אחראים לדמאים; אינו מעשר אלא מה שהוא נוטל ממנה בלבד.

והרמב"ם (מעשר פ"א ה"ב) פוסק כרבנן. נמצא א"כ, שאף שהפונדקאית נמצאת במחיצת התלמיד-חכם ומתבוננת ורואה איך הוא מפריש תרו"מ - זה לא הופך

אותה להיות אמינה. והת"ח צריך לחוש שהיא תחליף לו את התבשילים, ולעשר את מה שנותן לה ואת מה שמקבל ממנה. ולכאורה ה"ה בנד"ד. מיהו י"ל שאין הנדון דומה לראיה. שהרי הפונדקאית אינה מעוניינת לשנות את דרכה. וכיון שעד היום לא היתה אמינה לענין הפרשת תרומ"מ, לא נשתנה מצבה ודינה בגלל הת"ח. אך נד"ד הוא בבעל מלון שמעוניין להתנהג בכשרות ונאמנות על הפרשת תרומ"מ.

והנה תנן (שם מ"ה):

הנותן לחמורתו - מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, ... שהיא חשודה לחלוק את המתקלקל. אמר ר' יהודה: רוצה היא בתקנת בתה, ובושה מחתנה...

ופירש הרע"ב:

בירושלמי מפרש דקמייתא נמי מילתיה דר' יהודה... שר' יהודה אומר: רוצה היא בתקנת בתה וכו'.

וכן מפרש הר"ש, שהתנא קמא הוא ר' יהודה. ומקור הדברים הוא בירושלמי (דמאי פ"ג ה"ו, מובא בכס"מ מעשר פ"א ה"ב):

אמר ר' יוחנן: אף קדמייתא על דעתיה דר' יהודה היא. דר' יהודה אמר, הנותן לחמורתו כנותן לפונדקאית. ורבנן אומרים, הנותן לחמורתו כנותן לשכנתו; כהדא דתניא: הנותן לשכנתו פת לאפות לו, תבשיל לעשות לו - אינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשרות. אימתי - בזמן שנותן לה שאור ותבלין...

והרמב"ם (שם) פוסק כחכמים (ועי' חולין ה"ב). והרי חמורתו, בוודאי יש לה דין של "נמצאת במחיצת חבר", מפני שיש להניח שהמשנה עוסקת גם במקרה שהיא נמצאת במחיצת חתנה שהוא ת"ח, והרי היא במחיצתו באופן מתמיד. אעפ"כ אין אומרים שהיא הופכת להיות אמינה. ודוחק לפרש שחמורתו איננה מעוניינת ללמוד מחתנה, כי יש להניח שהיא מעוניינת בתלמיד חכם כחתן לבתה. ומכאן יוצא, לכאורה, שלא מספיק שמתבוננים על מעשיו של ת"ח ומתלווים אליו כדי להפוך לנאמנים על המעשרות. וה"ה בנד"ד, שבעל המלון אינו הופך להיות אמין.

ונראה שיש להבחין בין בעל המלון הנ"ל לבין בני משפחתו של חבר. שכן הם נמשכים אחריו, רגילים אצלו ואוכלים על שולחנו. וממילא הם מסגלים לעצמם במשך הזמן את תחושת האחריות ואוכלים רק דברים מתוקנים. לעומת זאת, כאשר בעל הבית הוא בעל המלון, או במקרה של חמות או פונדקאית, אף שהם רגילים להימצא במחיצת התלמיד חכם - אין הם אוכלים על שולחנו, ואינם נכנעים לו. וממילא אין הם לומדים בהכרח ממעשיו ואינם הופכים לאמינים לענין הפרשת תרומ"מ ללא קבלת חברות עצמית.

לסיכום, נראה לענ"ד שאין בעל המלון נאמן על הפרשת תרומ"מ, עד שיקבל עליו ברבים כמבואר בגמ' (בכורות ל' ע"ב).

הרב שמעון בירן הי"ד

איסוף ענבים ע"י נכרים - מירוח נכרי *

במעריך עבודות האיסוף של יבול כרם ענבי המאכל אנו מעסיקים עובדים נכרים בעבודות של בציר ואריזה. האם בשל כך נפטר היבול מחיוב הפרשת תרומה? התשובה לשאלה זו תלויה בשני נושאים: (א) מה נחשב ל"גמר מלאכה" בענבי מאכל. (ב) מה הדין במקרה שבו גמר-המלאכה נעשה על-ידי נכרי.

א. הגדרת "גמר-מלאכה"

ביחס לשאלה הראשונה, נחלקו פוסקי זמננו אם גמר המלאכה הוא בשעת מילוי הפרי במיכלים (בהם הם מובלים מן השטח אל בית-האריזה), או רק לאחר שלב המיון וההכנה לשיווק (עיין בענין זה מאמרנו ב"התורה והארץ" ב). לדעת הראשונים הרב מרדכי אליהו, רק אם בבית-האריזה נעשות פעולות בעלות משמעות, גמר המלאכה הוא לאחר ביצוע פעולות אלו. אם לאו - גמר המלאכה הוא לפני-כן. לדעתו, מיון לפי גדלים איננו פעולה משמעותית, אך לעומת זאת ניקוי או הפרדת הפסולת נחשבים לכאלה. לדעת הרב שאול ישראלי, לעומת זאת, בכל מקרה רק האריזה הסופית בבית האריזה היא גמר מלאכתם של הפירות. במקרה הצורך ניתן לסמוך על דעה זו האחרונה לקולא.

ב. מירוח נכרי בפירות שבבעלות ישראל

השאלה המורכבת יותר היא שאלה מירוח נכרי בבעלים ישראל. כלומר, האם אזלינן בתר הבעלים, וכשהבעלים ישראל אין חשיבות לשאלה מי גומר את המלאכה בפועל, או שמא בתר פועל אזלינן, ורק אם מבצע המלאכה בשטח הוא יהודי יתחייבו הפירות בתרומות ומעשרות?

שאלה זו עתיקה היא. רבים דנו בדעת הרמב"ם, שבדבריו נראית, לכאורה, סתירה בין פרק א' דתרומות הל' י"א להלכה י"ג באותו פרק. דעת החרדים (נ"ב ז') היא שלדעת הרמב"ם אזלינן בתר פועל ולא בתר בעלים, ולעומתו הבין המהרי"ט צהלון (סי' ז') בדעת הרמב"ם שאזלינן בתר בעלים. בהרצ"ב (ח"א סי' יז אות ג) דן בדברי המהרי"ט ודחאם. מרש"י ותוספות במסכת בכורות (יא ע"ב) משמע שאזלינן בתר בעלים, וכן מוכח, לדעת הרצ"פ פראנק (הרצ"ב ח"א סי' כד), גם מתוספות במסכת גדה (טו ע"ב ד"ה בהמתו). לעומת זאת בסי' י"ז הנ"ל הוכיח הרצ"פ פראנק שלדעת הרמב"ם, הרשב"א, הריטב"א והיראים, בתר פועל אזלינן. ומסקנתו מכל הנ"ל:

כיון דשיטת הב"י בתשובה, וכן בשו"ע, כשיטת הרמב"ם, דאזלינן בתר מעשה מירוח; אי נעשה ע"י נכרי, פוטר אף דהפירות הם של ישראל.

* תשובה זו והבאה אחריה נלקחו מתוך הספר שייצא בע"ה בקרוב בהוצאת המכון, לזכרו.

במשפט כהן (סי' ל"ג) דן הרב קוק בתערובת של מירוח מכונה ומירוח פועל עכו"ם, וברור מדבריו שמירוח פועל עכו"ם פטור מהתורה כדעת הרמב"ם. נראה שההדגשה בדבריו על הפטור מהתורה קשורה לכך שהשאלה שהוצגה בפניו היתה ביחס לפירות שהביאו שליש בידי ישראל, שעל-כן הם חייבים מדרבנן (ועיין עוד בענין זה לקמן). במעדני-ארץ (תרומות פ"א ה"ד אות ב) פסק הרש"א להחמיר ככל השיטות, ומשמע שיש לחשוש ולהפריש גם מפירות ישראל שנתמרחו בידי עכו"ם. בחזו"א (דמאי סי' יב ס"ק יט), לעומת זאת, כתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על כך שמירוח פועל עכו"ם פטור מתרו"מ.

אלא שגם אם נכריע לפטור מן התורה בשאלה עקרונית זו, יש מקום לחייב מירוח נכרי בתרו"מ, ומכמה סיבות. ראשית, לדעת ההרצבי (ח"א סי' כ"ו), כל שהמירוח נעשה מטעם הבעלים היהודים ובהשתדלותו ושליחותו - "שוב קרינן ביה 'דיגונך', והכל מודים, גם הרמב"ם, דזה חשיב מירוח ישראל" (ולמרות שאין שליחות לעכו"ם). שנית, יש הסוברים כעקרון כללי שיד פועל כיד בעל-הבית, ואפילו בפועל עכו"ם. ועוד: בכל מקרה, אם הפירות הגיעו לעונת המעשרות ברשות ישראל חל עליהם חיוב הפרשה מדרבנן, גם להסוברים שמדאורייתא בתר פועל אזלינן (הרצבי שם סי' י"ז אות ה). הרש"א הוסיף וכתב (מעדנ"א פ"א ה"ד אות ב) שבכה"ג אולי גם הרמב"ם יודה שהפירות חייבים בתרו"מ מן התורה. **לסיכום**, בנדון דידן, מכיון שהפועלים הנכרים עובדים בשליחותם ומכוחם של הבעלים היהודים, לא ניתן לפטור את הפירות לגמרי מחיוב הפרשת תרו"מ, אפילו לפי אותן שיטות הסוברות שמדאורייתא בתר פועל אזלינן.

ג. הפרשה בדרגות חיוב שונות

אלא שמסקנה זו מציבה בעיה חדשה. שכן אם אותו חלק שגמרוהו הנכרים חייב רק מדרבנן, נמצא א"כ שלפנינו תערובת של דרגות חיוב שונות, ואנו עלולים להפריש מן הקל על החמור. לפתרון בעיה זו יש לשים לב, קודם לכל, שההבדל בין סוגי הפירות השונים איננו בין דרגות חיוב דאורייתא ודרבנן. מכיון שמדובר כאן על משק בגוש קטיף וגם בענבי מאכל ולא בענבי יין, למעשה אנו עוסקים כאן ברמות חיוב של תלת או אפילו ארבע דרבנן. לאור זאת, יתכן שניתן לצרף כאן את הדעות לפיהן "יש בילה", כלומר שאפשר להתייחס לכל הענבים כתערובת אחת, ואז מה נפשך: או שהכל מוגדר בדרגת החיוב הגבוהה יותר או בדרגת החיוב הנמוכה יותר, אך על כל פנים יצאנו בזאת מגדרי הבעיה של החשש להפרשה מן הפטור על החיוב.

להלכה, אם-כן, יש להשתדל לצאת ידי כל הדעות ולהשתמש לשם תרומה-גדולה ותרומת מעשר בענבים שנגמרו בידי ישראל. ביחס לשאר המעשרות שרק נקראים בשם ולא מופרשים, די בהוספת המשפט "...כל דרגת חיוב בפני עצמה" לפני כל קריאת שם בנוסח ההפרשה. אם, מסיבה כלשהי, לא ניתן לנהוג כך, אפשר לסמוך על האמור לעיל ולהפריש בדרך הרגילה, ולרווחא דמילתא להוסיף בנוסח את המילים "...כל דרגת חיוב בפני עצמה", וכנ"ל.

הרב שמעון בירן הי"ד

ברכה אחת על הפרשת מינים שונים

שאלה

לעיתים מזדמן בבתי-אריזה להפריש מספר הפרשות של תרומות ומעשרות בזה אחר זה, כאשר לא תמיד מדובר על מינים זהים של פרי. במקרים אלה, האם יש לברך על כל הפרשה לחוד או שדי בברכה אחת על כל ההפרשות?

תשובה

לשאלה זו התייחס בעל "כפתור ופרח" (פרק כה אד"ה מעשר ראשון שנפסלה תרומתו), ולדעתו "מסתברא שהמתקן מינים שונים ביחד, שאינו צריך אלא ברכה אחת".

ראיה אחת לכך מביא הכפ"פ ממחלוקת ר' יהודה וחכמים ביחס לדיני קדימה בברכות הנהנין (ברכות מ ע"ב). מחלוקתם היא איזו ברכה יקדים האדם כשהיו לפניו מינים הרבה - על מין שבעה (רבי יהודה) או איזה שירצה (חכמים). בגמרא (שם מא ע"א) נראה כדבר פשוט ומוסכם על כל האמוראים, שניתן לברך ברכה אחת ולפטור מינים אחרים שברכותיהם שוות, ומחלוקת התנאים מתפרשת כמתייחסת לשאלה על איזה מין יש לברך על מנת לפטור את כל הפירות בברכה הזוה - איזהו המין החשוב יותר.

ראיה שניה מובאת שם מן הסוגיה בחולין (פו ע"ב). שם מובאת דעתו של רבי יהודה, הסובר שאם שוחט חיה ועוף, חייב לכסות את דם החיה לפני שחיטת העוף. ומסיקה הגמרא: "אמר רבי חנינא: מודה היה רבי יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת". מן הגמרא והתוספות (ד"ה ומכסי) שם עולה שזהו דוקא בתנאי שלא הפסיק ביניהם, וכן מסתבר גם לעניינו.

ונראה להביא ראיה נוספת ממסכת מנחות (לו ע"א): "אמר רב חסדא: סח בין תפילה לתפילה - חוזר ומברך". על כך מעירים התוס' (ד"ה סח):

מכאן מדקדקים, כשאדם שוחט עופות או בהמות הרבה וסח בין עוף לעוף - שחוזר ומברך... ומיהו מסתברא, דכיון דיכול לפטור בברכה אחת - אין לו לדבר כדי שיהא זקוק לברכה שניה... אלמא, כיון דיכול לפטור עצמו מברכה שניה, קרי ליה ברכה שאינה צריכה.

כך נפסק הלכה למעשה בכרם-ציון (אוצר התרומות, הלכות פסוקות עמ' קב): "וה"ה התורם ומעשר מינים שונים כאחת, אינו צריך לברך אלא ברכה אחת".

וכן מסתבר, שהרי הנוסח הנפוץ להפרשה מרוכזת ("כל מין על מינו") מקובל ורווח, וכן עמא דבר. וקשה להניח שנוסח מרוכז כזה מותנה בברכה נפרדת על כל מין. לכן נראה, שגם כאשר מפרישים מספר פעמים בזו אחר זו, די בברכה אחת. ואע"פ שאומר נוסח הפרשה לכל אחד בנפרד, ולמרות שמדובר במינים שונים ולפי התוס' הנ"ל במנחות, אדרבא, רצוי יותר למעט בברכות, כל זאת בתנאי שאין הפסק או היסח הדעת בינתיים.

הרב יגאל הדאיה

השלכת החלה לאשפה או שריפתה

שאלה

האם יש חובה לשרוף חלה אחר הפרשתה או שאפשר להשליכה לאשפה באופן מכובד?

תשובה

חלה בזה"ז נחשבת לתרומה טמאה, שכן כולנו לשים את העיסות בטומאה. וכשם שמצוה לשרוף קדשים שנטמאו, כך יש לנהוג בתרומה (שבת כה ע"א). אמנם לדעת רש"י (שבת שם, פסחים מו ע"א ד"ה מתני') אין חובה דווקא לשורפה, אלא יכול ג"כ להאכילה לבהמתו או לאבדה מן העולם בדרך אחרת, ובלבד שלא תגיע תקלה שיכשלו בה בני אדם¹. אולם דעת התוס' (שבת שם ד"ה כך), הרשב"א והריטב"א (שבת שם) היא שתרומה טמאה מצוותה בשריפה דווקא ולא לאבדה בדרך אחרת, מפני שכל הנשרפים, מצוותן בשריפה ולא בקבורה (כמבואר בתמורה לג ע"ב). וכך היא משמעות דברי הרמב"ם (הל' יר"ט פ"ג ה"ח).

נמצא **שלדעת רוב הראשונים יש לשרוף את החלה** או התרומה הטמאה ולא לאבדן באופן אחר. לדעת הרמב"ם והריטב"א, החובה לשרוף אותן היא מצוה מדאורייתא, והתוס' והרשב"א מסופקים שמא זו מצוה מדרבנן. אולם האחרונים מעידים **שהמנהג בזה"ז הוא להקל** בתרומה טמאה לאבדה באופנים אחרים, וכמו שכתב הרדב"ז בתשובה (ח"א סי' תשל"א). וזאת מפני שסמכו על שיטת רש"י בתרומה וחלה בזה"ז שהם מדרבנן (שו"ת משפט כהן סי' לח אות ב, עיר הקודש והמקדש ח"ג עמ' סז), או משום ששריפתה היא טורח עלינו וחששו שמא יבואו לידי תקלה, וע"כ נהגו לקבורה (חזו"א דמאי סי' טו ד"ה וע"ד). ובזמננו, שרגילים לשרוף את האשפה לאחר פינויה, אפשר שגם הנחתה בתוך שקית באשפה, חשובה כשריפה (שמירת שבת כהלכתה פרק מ"ה הע' נג).

למעשה, יש להחמיר ולשרוף את החלה לאחר הפרשתה². (לגבי דרך השריפה ראה להלן בתשובה הבאה). **ובשעת הדחק יפריש פחות מכזית³**, ויתן את החלה בתוך שקית שתיקבר באדמה או תונח בפח האשפה כדי שתירקב מאליה.

1. לביאור שיטת רש"י, עיי' שו"ת חתם סופר (או"ח סי' קד), שו"ת משפט כהן (סי' לח), שו"ת אגרי"מ (יר"ד ח"א סי' רטו), שו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' יג). ועיי' לעיל (עמ' 19)
2. וכל"כ: חכמת אדם (שערי צדק פרק יד סעי' לד), המעשר והתרומה (פ"י ס"ק ל), שו"ת מנחת יצחק (שם).
3. כל"כ בשו"ת מנחת יצחק (שם) עפ"י שו"ת מהר"י אסאד (סי' שנב), כיון שיש אומרים שבפחות מכזית אין מצוות שריפה.

הרב יגאל הדאיה

שריפת חלה בתנור ביתי

שאלה

האם מותר לשרוף את החלה, לאחר הפרשתה, בתנור האפיה הביתי?

תשובה

המנהג בדורות הקודמים היה להשליך את החלה לאש הבוערת בתנור קודם האפיה. והיו שהחמירו לייחד לה מדורה בפני עצמה כדי שלא ייהנו זרים משריפתה (רמ"א י"ד סי' שכב סעי' ה בסופו, ש"ך ס"ק ח). אולם לדעת רוב הראשונים, כלים שבלעו טעם תרומה, אסור לבשל בהם חולין עד שיוכשרו, כדין כלים שבלעו איסור¹. לכן, כששורפים חלה בתנור הביתי, יש להזהר מכמה דברים:
א. אין להניח את החלה בתבנית שמשתמשים בה למאכלים אחרים, כיון שהתבנית נאסרת בכך.

ב. אם מניחים את החלה בתחתית התנור עד שתישרף, נמצא שתחתית התנור בולעת איסור במקום שהחלה נוגעת בו. ולדעת הפוסקים הסוברים ש"יש זיעה לאוכלים" (עי' דרכ"ת סי' צב ס"ק קסד), נמצא שגם הדפנות והתקרה של התנור בולעים את הזיעה הנפלטת מהחלה. אמנם לבליעת תחתית התנור אפשר שאין לחוש, כיון שאין רגילים לתת מאכל על התחתית ללא הפסק כלי². אבל לענין בליעת הדפנות מן הזיעה נראה שצריך להמתין שהתנור יוסק זמן מה לאחר שיוציאו את החלה, לפני שיתנו שם מאכל מגולה.
ג. אין לשרוף את החלה בזמן שיש בתנור מאפה או תבשיל, כיון שתנורים ביתיים חשובים כתנור קטן ונמצא שריח החלה נכנס במאפה, שדינו כריח איסור. ואף שבדיעבד אנו פוסקים "ריחא לאו מילתא", מ"מ לכתחילה אין לעשות כן³ (כמבואר בש"ע י"ד סי' קח).

למעשה, ראוי שלא לשרוף את החלה בתנור האפיה אלא על כירי הגז וכדו'. ואם שורפים את החלה בתנור, מן הראוי לעטוף את החלה לגמרי בנייר אלומיניום (ובאופן שתישרף), או להסיק את התנור מעט לאחר הוצאת החלה, ורק אח"כ להכניס לשם מאפה או תבשיל מגולה.

1. כך היא דעת רש"י (זבחים צו ע"ב), תוס' (שם ד"ה לא), הראב"ד (תרומות פט"ו הי"ט) ובעל כפתור ופרח (פ"ה, מהד' בית המדרש להלכה בהתיישבות החקלאית, עמ' נו). ושלא כדעת הרמב"ם (הל' תרומות פט"ו הי"ט). ועי' "שבת הארץ" (ח"ב עמ' 474 הע' 14).
2. ט"ז י"ד סי' צב ס"ק כט, שאילת יעב"ץ (ח"א סי' צג). ועי' ש"ע (אר"ח סי' תנא סעי' ד) בדין החצובה, ובאחרונים (שם).
3. עי' רמב"ם (הל' תרומות פט"ו הי"ד): "תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת - הפת מותרת". אולם שם מיירי בדיעבד, שאז ההלכה היא ש"ריחא לאו מילתא". (וכן פסק הרדב"ז, וכן משמע מדברי הרמב"ם עצמו בהל' יג, יער"ש).
4. וכ"כ: שש"כ (ח"ב פרק מב הע' נב), ס' הלכות שבכל יום (מצוות התלויות בארץ עמ' ריח). ב'לקט העומר' (פ"ד ס"ק ג) הציע לכסות את החלה בנייר אלומיניום. ועי' בית הלל (סי' שכב סעי' ה).

הרב יהודה הלוי עמיחי

יציאת מנהיג מארץ ישראל

במגילת רות מסופר על אלימלך, מחלון וכליון, שיצאו מבית לחם לגור בשדה מואב בעקבות הרעב שהיה בארץ. שם נגזרה עליהם גזירת מוות ועוני. עלינו להתבונן מדוע הגיע להם עונש חמור זה.

א. היציאה לחו"ל

הגמ' (ב"ב צא ע"א) מביאה שני תירוצים לשאלה זו, ובתרוצה הראשון אומרת: ר"ש בן יוחאי אומר: אלימלך, מחלון וכליון גדולי הדור היו, ופרנסי הדור היו. ומפני מה נענשו? מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ... לפי הסבר זה נענשו אלימלך, מחלון וכליון על כך שעברו על איסור היציאה לחו"ל. הזכרת היותם "גדולי הדור" באה ללמדנו שלמרות שהיו גדולי הדור ועשו מעשים חשובים עבור הדור, לא עמדה להם הזכות הזאת, ונענשו על יציאתם את ארץ ישראל. וכפי שהגמ' ממשיכה ואומרת: אמר רב: אלימלך, שלמון, פלוני אלמוני ואבי נעמי, כולן בני נחשון בן עמינדב הן. מאי קמ"ל? שאפילו מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ לחוצה לארץ. מדוע באמת אסור היה להם לצאת לחו"ל? מבואר במדרש (בח"ר כח ג) שהרעב לא היה כבד באופן שהתירו לצאת לחו"ל; ומכיון שיצאו, נענשו על כך שיצאו, ונתחייבו מיתה (ע"י עינים למשפט ב"ב צא ע"א ס"ק ט).

ב. שלא ביקשו רחמים על דורם

הסבר נוסף לשאלת עונשם של אלימלך מחלון וכליון מובא בגמרא: אמר רבי יהושע בן קרחה, ח"ו, שאפילו מצאו סובין לא יצאו. ואלא מפני מה נענשו? שהיה להן לבקש רחמים על דורם, ולא ביקשו, שנאמר: "בזעקך יצילוך קבוציך". לפי הסבר זה לא חטאו בצאתם לחו"ל, שהרי על פי הדין היה מותר להם לצאת לחו"ל, אלא חטאם היה בכך שלא ביקשו רחמים על דורם. וכדברי הגמ' (ברכות יב ע"ב) "כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש - נקרא חוטא". כאן אנו עומדים בפני השאלה, כיצד הגיעו הדברים לידי כך שאין מנהיגי ישראל מבקשים רחמים על דורם? הרי מנהיגי ישראל הצטיינו תמיד במידת בקשת הרחמים על דורם, כאברהם אבינו שעמד וביקש רחמים אפילו על אנשי סדום, ומשה רבינו ע"ה שעמד והתחנן על בני ישראל כאשר סרו מן הדרך (סוטה יד ע"א)! לצורך הבנת ענין זה עלינו להתבונן על התקופה שבה חיו אלימלך ובניו. חז"ל (ב"ב צא ע"א) אומרים שאבצן זהו בועז. שהיה שופט לאחר ימי יפתח (שופטים יב). מעשה רות היה א"כ בסוף ימי יפתח או בתחילת ימי אבצן. תקופת יפתח התאפיינה בחוסר ערבות בישראל, משום שמנהיגי הדור לא

מיחו בידי עוברי עבירה. חז"ל מוסרים לנו (תנא דבי אליהו רבא, פרק י"א) שיפתח נדר שלא כהוגן, ובני אפרים באו לעשות עמו מריבה. פנחס, שהיה מנהיג הדור, לא מיחה בבני אפרים, ומאידך לא התיר ליפתח את נדרו. משום כך נהרגו על ידי יפתח ארבעים ושנים אלף איש, וחז"ל אומרים על כך:

מי הרג את כל אלה? הרי אומר לא הרג אותן אלא פנחס, שהיה סיפק בידו למחות ולא מיחה, וגם היה לו להתיר את נדרו ליפתח ולא התיר. ולא פנחס בלבד, אלא כל מי שסיפק בידו למחות ולא מיחה, להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר - כל הדמים הנשפכים בישראל אינם אלא על ידו... לפי שכל ישראל ערבים זה לזה.

ההסבר לחוסר האחריות והערבות לדור נמצא בהסבר למות שבעים אלף מישראל במעשה פילגש בגבעה, ואמרו חז"ל (שם):

לפי שהיה להם לסנהדרי הגדולה שהניח משה, ופינחס בן אלעזר עמהם, היה להם לילך ולקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכבותיהם, ויחזרו בכל עיירות ישראל... וילמדו את ישראל דרך ארץ בשנה ושנים ושלש, עד שיתיישבו ישראל בארצם, כדי שיתגדלו ויתקדשו שמו של הקב"ה בעולמות כולן שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן, אלא כשנכנסו לארצם, כל אחד ואחד מהם (מהסנהדרין) נכנס לכרמו וליינו ולשדהו, ואומרים שלום עליך נפשי, כדי שלא להרבות עליהן את הטורח.

חוסר הערבות נבע מכך שכל אחד פנה לעסקיו וענייניו הפרטיים, בשדהו וכרמו, ולא היתה שאיפה לעשות עבור הכלל. מאותה סיבה יהושע לא נספד כראוי, וכן מובא במדרש (רות רבה פתיחתא ב):

באותה שעה נחלקה ארץ ישראל, והיתה חלוקה חביבה עליהם יותר מדאי, והיו ישראל עוסקין במלאכתן, זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו, וזה עוסק בזיתיו, וזה עוסק בתחומו ובפחמו, נתגעשו מעשות גמילות חסד ליהושע, וביקש הקב"ה להרעיש את העולם כולו על יושביו.

אנו רואים שהפנייה אחר העניינים הפרטיים היא הדבר המרכזי המאפיין את תקופת השופטים. לכן שמואל, בכותבו את ספר שופטים, חוזר ומדגיש: "בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה".

ואין כוונת הכתוב לומר ח"ו שכולם היו רוצחים ושודדים, אלא שלא היתה מלכות מסודרת, וכל אחד דאג רק לענייניו האישיים והפרטיים. דבר זה התגלה ביתר חריפות אצל מנהיגי הדור. ובמקום למלא תפקידם ויעודם לדאוג לדור, הם אף לא בקשו רחמים על בני דורם.

ג. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ט) :

אבל לשכון בחו"ל אסור, אלא אם כן חזק שם הרעב... יצא לכל מקום שימצא בו ריוח. ואף על פי שמותר לצאת - אינה מדת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כליה למקום.

בהבנת דברי הרמב"ם נחלקו המפרשים:

- א. הלח"מ הסביר בדעת הרמב"ם שאלימלך ובניו עברו עבירה בכך שיצאו מארץ ישראל. ואפילו אלימלך ובניו, שהיו גדולי הדור וחסידים, לא נצלו מעונש.
 - ב. הכס"מ כתב שדעת הרמב"ם היא שאלימלך ובניו לא חטאו בצאתם מארץ ישראל, ובגלל הרעב הותר להם לצאת מהארץ, והם נענשו מכיון שלא התפללו על הדור (עי' פאת השלחן סי' א ס"ק כד).
- דברי הלח"מ קשים, שהרי הרמב"ם כתב: "ומפני צרה גדולה יצאו", משמע שהיה להם היתר לצאת, ועל הכס"מ יש להקשות שהעיקר חסר מן הספר: מדוע הרמב"ם הזכיר רק את איסור היציאה לחו"ל ולא את ענין בקשת הרחמים?

ד. מנהיג היוצא מהארץ

נראה להסביר שלדעת הרמב"ם, אפילו אם מותר לצאת לחו"ל - בכל אופן אין זה ממדת חסידות לצאת לחו"ל. ולגדולי הדור הרי זה חטא, מפני שמנהיגי הדור אנו דורשים מסירות נפש מיוחדת.

את היסוד הזה אפשר ללמוד מדברי הרמב"ן (בראשית יב י):

ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון מפני פחדו פן יהרגוהו. והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כוח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב - עוון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממוות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא...

מור"ר הרצב"י קוק זצ"ל הביא על כך את הגמ' (פסחים נו ע"א):

ששה דברים עשה חזקיה המלך: על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו... סתם מי גיחון העליון ולא הודו לו...

רש"י מבאר שעשה זאת כדי שלא יבואו מלכי אשור וימצאו מים לשתות. ולא הודו לו, מכיון שהיה לו לבטוח בהקב"ה שנאמר "וגנותי על העיר הזאת להושיעה". למרות שהפעולה מותרת - על אנשי מעלה לבטוח בהקב"ה ובנבואתיו, וצריך שיהיה להם ביטחון מעבר לנדרש מאנשים רגילים. לכן, דבר שהוא מותר לאנשים פשוטים - גדולי הדור מתחייבים עליו כליה.

נראה שניתן לדייק את הדברים מן הפסוקים הפותחים את מגילת רות:

ויהי בימי שפוט השופטים, ויהי רעב בארץ; וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב, הוא ואשתו ושני בניו...

ובפסוק שאחריו:

ושם האיש אלימלך, ושם אשתו נעמי, ושם שני בניו מחלון וכליון, אפרתים, מבית לחם יהודה.

היה אפשר להביא את כל המידע שהם אפרתיים ומבית לחם בפסוק אחד, אלא נרמז שהעונש שהם קיבלו היה כיון שהם היו אפרתיים - מחשובי הקהל.

מדברי הרמב"ם אנו יכולים ללמוד יסוד נוסף: על מנהיגי הדור להקפיד יותר על יישוב הארץ, ושתהיה להם מסירות לקיום מצוה חשובה זו. אלא שעדיין

קשה מנין למד הרמב"ם שאלמך ובנין לא חטאו בפועל, והתביעה של הקב"ה כלפיהם היתה רק מצד מידת חסידות?

ה. חוסר אמונה בגאולה

נחלקו בגמ' בביאור דברי הפסוק (דברי הימים א, ז, כב) המונה את בני יהודה: יוקים ואנשי כוזבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב, ויושבי לחם, והדברים עתיקים.

הגמ' אומרת שמחלון וכליון הם יואש ושרף. נחלקו רב ושמאל מהו שמם האמיתי ומהו הכינוי שלהם המגלה את תכונותיהם ועונשם:

דעה ראשונה סוברת ששם הוא מחלון וכליון אלא שכונו בשמות אלו: יואש - שנתייאשו מהגאולה, ושרף - שנתחייבו שריפה.

דעה שניה סוברת ששם יואש ושרף וכינויים הוא: מחלון - שעשו גופם חולין (רשב"ם - ח"ל ארץ טמאה), וכליון - שנתחייבו כליה (רשב"ם - על שיצאו לח"ל).

הגמ' מביאה ברייתא כראיה לדעה ראשונה, ומזה אנו למדים שהם לא נענשו רק בגלל חטא או מעשה מסויים. הסיבה העיקרית לעונש היתה שהם התייאשו מהגאולה, וזה גרר אחריו את שאר החטאים: יציאה מהארץ ואי בקשת רחמים. ובכך נבין שלדעת הרמב"ם היה חטא הן ביציאה מהארץ והן בחוסר בקשת הרחמים, והכס"מ והלח"מ - למקום אחד הם הולכים, משום שהשורש לכל היה הייאוש מהגאולה. הייאוש מהגאולה הובא רק לענין מחלון וכליון, ואילו נימוקי היציאה מהארץ ואי בקשת רחמים הוזכרו גם לענין אלימלך. ואולי הרמב"ם רמז לדברינו אלו בהזכירו רק את היאוש של מחלון וכליון ולא את אבימלך.

ז. תיקון ורפואה

סיום המגילה מהווה תיקון ורפואה לכל החולאים שבה. ממשפחתו של אלימלך ונעמי קם מנהיג, שלא רק שאינו מתייאש מהגאולה אלא אף מביא אותה, דוד המלך גואל ישראל.

על פי דברינו אלו יובנו יפה דברי בעל הטורים (שמות ב א):

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי - ב' במסורה, הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה, ע"י הליכה זו בא הגואל הראשון: וע"י אותה הליכה יבוא הגואל אחרון שהוא משיח בן דוד, שיבוא במהרה בימינו.

כאשר עמרם החזיר את יוכבד אשתו, נתגלתה האמונה בגאולה. שהרי בן עמרם עמד וגרש את אשתו מתוך ייאוש שאין עוד תקוה לעם ישראל במצרים, עד שמרים עמדה ושכנעה אותו להאמין בגאולתם של ישראל. גם ביציאתם של אלימלך מבית לחם לא היתה אמונה, אלא התייאשו מהגאולה. אולם זו פורענות שיש לה אחרית (ב"ב יד ע"א), שמנישוואי רות ובוועז יצא דוד המלך. הקב"ה סיבב שמיציאת אלימלך לשדה מואב תבוא הגאולה, ע"י רות שגילתה אמונה בעם ישראל: "בזעקך יצילוך קבוציך ואת כלם ישא רוח יקח הבל, והחוסה בי ינחל ארץ וירש הר קדשי" (ישעיה נז יג).

יובל הדר

החרקים בקמח ודרכי ההתמודדות אתם *

כללי

בעולם מוכרים כ-2 מליון סוגי חרקים, עם זאת ניתן להצביע על 14 מהם כמזיקים עיקריים למוצרי מזון מאוחסנים וכ-2 סוגי מזיקים משניים. החרקים התוקפים את הקמח נמנים על קבוצת החרקים הנוהגים לתקוף מוצרי מזון מאוחסנים, לרבות מזונות דגניים. חרקי האחסון נפוצים מאד בעולם וגורמים לנזק רב ולפגיעה באיכות חומרי גלם ומוצרי מזון רבים. לחרקים אלו יש מספר תכונות אופייניות משותפות. תכונות אלו גורמות לכך שמחד - קשה להתמודד עם החרקים ומאידך - ע"י הכרת התכונות ניתן לנצל אותן כדי להלחם בהם. מטרת המאמר לפרט את מאפייני החרקים ולהציג את האמצעים הננקטים בתעשייה, ובפרט בתעשיית הקמח ומוצרי המאפה, למניעת התפתחות של מזיקי האחסון.

מאפיינים של חרקי האחסון

באופן כללי, החרקים מזיקי האחסון מסתגלים ושורדים בתנאי מחיה קיצוניים וקשים. המבנה שלהם פשוט והם מוגנים בשכבת כיסין עמידה וקשיחה.

הטמפרטורה הנוחה לגדילתם היא לרוב בין 17 ל-30 מעלות, אולם חלקם מסוגל להתפתח גם בטמפרטורות קיצוניות של-50 מעלות. חרקים אלו מסתגלים גם לרמות שונות של לחות. לחלק מהחרקים יש כושר תעופה, דבר המאפשר להם תפוצה נרחבת ומהירה. תכונה זו מקשה על המלחמה במזיקים, מכיוון שהם מגיעים וכובשים מקומות חדשים במהירות.

מרבית החרקים מזיקי האחסון עוברים תהליך של גלגול מלא (שינוי צורה - מטאמורפוזיס) תחילת הגלגול הינה בשלב של הטלת ביצים. מהביצים בוקע זחל, אחר כך הם עוברים לשלב של גולם (שהינו בלתי פעיל), ומשלב זה הם מגיעים לשלב של בוגר. כל אחד מהשלבים מתאפיין בהתנהגות שונה לגמרי ובמידת הנזק הנגרם. חלק מהחרקים מזיק במיוחד בשלב הזחל, וחלקם - בשלב הבוגר. לחרקים יש כושר התרבות גדול מאד. החרקים העיקריים באחסון מסוגלים להטיל בין 200 ל-450 ביצים בכל הטלה, ואף יש המסוגלים להטיל יותר מכך. החרקים מסוגלים ליצור לעצמם מיקרו-אקלים, דהיינו אקלים הנוח להתפתחותם. לדוגמא, בתוך מאגר סגור של חיטה, חלקם מסוגל ליצור, בתוך חומר המאוחסן, "כיסים" בהם יהיו חום ולחות המתאימים לגידולם.

* יובל הדר, טכנולוג מזון ויועץ למערכות איכות. מתוך הרצאה ליום העיון במצוות התלויות בארץ שערך מכון התורה והארץ בביהכ"ס ישורון, בט"ו בשבט, שנת תשנ"ה.

חיפושית הקמח, לדוגמא, הינה חרק עמיד המסוגל להתפתח בעיקר בתחום הטמפרטורות שבין 16-35 מעלות ובתחום לחות יחסית רחב שבין 19-90%. אם נשרטט את גרף הגדילה של החיפושית, נראה כי קצב ההתפתחות שלה גדל ככל שעולים בטמפרטורה. המצב האופטימלי, בו קצב הגידול הוא מירבי, הינו בסביבות 32-35 מעלות. ככל שנעלה בטמפרטורה מעבר לתחום זה, מתחילה ירידה בקצב הגידול ואף תמותה. הכרת התנאים המיוחדים של החרק מאפשרת לתכנן את תנאי האחסון, ובכך להגביל את התפתחותו והתרבותו.

סוגי החרקים מזיקי הקמח

נהוג לחלק את החרקים מזיקי האחסון לפי מאפיינים שונים:
חלוקה לפי סידרה:

- א. סדרת החיפושיות - כוללת מינים חסרי כושר תעופה או בעלי כושר תעופה מוגבל. על סדרה זו נמנית חיפושית הקמח.
- ב. סדרת הפרפריים - בעלי כושר תעופה טוב. העשים בעלי הכנפיים נכללים בסדרה זו.

חלוקה לפי אופן הנגיעות:

- א. מזיקים פנימיים - החרקים חודרים לתוך הגרגר ולרוב מתפתחים בתוכו, כשיגיעו לשלב הבוגר ייצאו מהגרגר וייתקפו מוצרים אחרים.
- ב. מזיקים חיצוניים - מתפתחים מבחוץ, על פני הגרגר או הקמח. לקבוצה זו משתייכים למשל, חיפושית הגרגרים, וכן עש הקמח, עש הדבלים ועש הקמח המזרחי.

מחזור החיים של מזיקים שונים

עש התבואה: ניקח כמייצג מזיק מסדרת הפרפריים שמשתייך לקבוצת המזיקים הפנימיים. העש, שנראה כפרפר, מסוגל להטיל מ-40 ועד 400 ביצים. הביצים מוטלות על פני הגרגר או הקמח. מהביצה בוקע זחל שהינו פעיל מאוד. ניתן לאתר את פעילותו ולזהותו הודות לכך שהוא מפריש קורים לבנים. הזחל חודר לגרגר וממנו מתפתח גולם ואחריו עש בוגר שיוצא מהגרגר. משך ההתפתחות מהטלת הביצה ועד לשלב הבוגר הינו כ-5 שבועות.

חיפושית הקמח היא מזיק מסדרת החרקים, מקבוצת המזיקים החיצוניים. חיפושית זו פוגעת במוצרים קימחיים אך לא בגרגר השלם. החיפושית מטילה כ-450 ביצים בפעם אחת (בהתאם לתנאי הסביבה). הביצים הינן דביקות ומוטלות על פני הקמח או על אבק הגרגרים (במקומות בהם מאוחסנת תבואה). מהביצים מתפתח תוך כ-5-12 יום זחל די פעיל, בעל יכולת תנועה. הזחל מתקיים לרוב בין שבועיים לחודשיים ואז יהפוך לגולם בלתי פעיל. כעבור שבוע-שבועיים יהפוך הגולם לחרק בוגר. כלומר, לרוב, משלב הביצה, החרק נהיה בוגר תוך חודש אחד עד 4 חודשים, בהתאם לתנאים.

דרכי ההתמודדות

ניתן לחלק את דרכי ההתמודדות עם מזיקי האחסון לשלושה: (א) טיפולי מניעה. (ב) טיפולי פיקוח. (ג) טיפולי הדברה.

א. טיפולי מניעה: טיפולי המניעה הינם הטיפולים החשובים ביותר, בייחוד באזורי האחסון בתעשייה. טיפולים אלו כוללים בעיקר אחזקה ונקיון לפי תוכנית חודשית קבועה ומוגדרת. תדירות הנקיון נקבעת לפי מחזור חיי המזיקים אותם רוצים למנוע. לפיכך במערכות קמח בהם למזיקי הקמח קיים מחזור של 3-4 שבועות יש להתאים תכנית נקיון בתדירות מתאימה. לפחות אחת בחודש יש לבצע טיפול נקיון יסודי, הכולל פירוק וניקוי כל אזור בו עשוי להצטבר קמח. במערכות קמח יש לרוב פילטרים, צנרת מסועפת ואזורים העלולים להיות "כיסוי קמח" בהם יתפתחו החרקים, ולאזורים אלו יש לתת תשומת לב מיוחדת. כאמצעי למניעת התפתחות חרקים ניתן לשלב טיפולי הדברה מקומיים באמצעות עירפול, איוד או ריסוס של חומרים כימיים קוטלי חרקים. טיפולים אלו מהווים "ביטוח" לאותם מקומות בהם בכל זאת החלה התפתחות חרקים.

ב. טיפולי פיקוח: מטרת טיפולי הפיקוח היא לבדוק באופן רציף את מצב הקמח או החומר המאוחסן, ולאתר תחילת נגיעות של חרקים. הבדיקה נעשית לרוב ע"י דגימה של החומר המאוחסן. המידגם אינו ערובה מוחלטת לאי-הימצאות חרקים, ולכן יש לבחון גם את סביבת האחסון. "מסלולים" של זחלים הנוצרים על הרצפה כתוצאה מהפרשת הריר וקורים לבנים על הקיר שנוצרו ע"י עש הינם סימנים מעידים לנגיעות. לצורך הפיקוח ניתן להעזר במיתקני פיקוח המכונים "מוניטורים". מכשירים אלו מושכים את החרקים ע"י אור בקרינה מיוחדת, הורמון (פרומון) וכד' ולוכדים אותם. המוניטורים הפשוטים ביותר שניתן להתקין על קירות וציוד הינם לוחות קרטון עם דבק המכילות הורמון שמושך את החרק. אם נבדוק את המוניטורים בתדירות קבועה נוכל לדעת אם יש עליה במצב הנגיעות וכן נוכל לזהות את סוגי החרקים הנלכדים בשלמותם ולדעת כיצד להתמודד איתם.

ג. טיפולי הדברה: כאשר מתברר כי המערכת נגועה במזיקים, מבוצעים טיפולי הדברה באמצעות חומרים כימיים רעילים המשמשים כקוטלי חרקים. הטיפול היעיל והמקובל למערכות קמח, למשל, הינו איוד בגז (מתיל ברומיד או פוספין). חומרים אלו הם מאוד מסוכנים, ואת הטיפול חייב לבצע מדביר מיקצועי בעל רשיון לאיוד, תוך שימוש בציוד מיוחד ומסיכות מגן. בטיפולים מסוג זה חשוב להקפיד על ביצוע נקיון יסודי לפני הטיפול, טיפול באולם סגור והרחקה מעובדים או עובדי אורח שעלולים להיפגע. טיפולי הדברה ניתן ליישם גם בעירפול (יצירת ערפל מטיפות זעירות של חומר הדברה בחלל החדר באמצעות מערפל) וכן בריסוס, בהתאם לסוג המזיק והאזור המטופל.

גישות במניעה והדברה

הנטיה כיום בעולם הינה להמנע משימוש בחומרים כימיים העשויים לסכן את האדם והסביבה. גם גוברת המודעות למניעת שאריות חומרי הדברה במזון האדם. כדי למנוע בכל זאת הימצאות של מזיקים וחלקיהם במזון האדם, לרבות בקמח, נבחנות כל הזמן שיטות נוספות שניתן ליישם בתחום זה. נסקור את הגישות הנבחנות כיום:

הגישה הביולוגית - גישה זו מקובלת בעיקר למזיקים בשדה ולא באזורי אחסון. ניתן להשתמש בהורמונים ובחומרים המסוגלים לווסת ולהאט את גדילת המזיקים. כמו כן ניתן לפזר חרקים טורפים שיחסלו את החרקים המזיקים, וכן להפיץ וירוסים שיפגעו בהם.

הגישה הגנטית - גם גישה זו מיועדת להתמודדות מול המזיקים בשדה. ע"י פיזור חרקים מזיקים שהינם זכרים עקרים, ניתן לפתח דורות של חרקים בלתי פוריים, ובכך להביא לצמצום אוכלוסית המזיקים.

הגישה הפיזיקלית-סביבתית - כידוע, החרקים מעדיפים תנאי סביבה נוחים להתפתחותם. נתין ליצור תנאי סביבה שלא יהיו נוחים לחרקים להתקיים ע"י שינוי בגורמי הסביבה כטמפרטורה, אנרגיה אלקטרומגנטית (קרינה), אורח מבוקרת דלת חמצן ועוד. למשל, טמפרטורה של 60 מעלות למשך 10 דקות תביא לקטילת מרבית החרקים. הבעיה העיקרית בטיפולים בטמפרטורות קיצוניות הינה שהחום הגבוה עלול לפגוע באיכות ובתכונות חומר המזון עצמו ובמערכת האחסון (צנרת פלסטית וכו'). טיפול בקירור ובהקפאה ימנע התפתחות חרקים, אך יישומו במערכות גדולות בתעשייה הינו יקר ובלתי משתלם (לעומת זאת, זוהי שיטה מומלצת לשימור חומרים רגישים בבית). יצירת אורח מבוקרת דלת חמצן (למשל על ידי החדרת כ-60% פחמן דו-חמצני - CO_2) תביא אף היא למניעת התפתחות החרקים ושיטה זו אכן מיושמת במערכות איסוס לזמן ממושך. במפעל תעשייתי בו עובדים באופן רציף, ובנוכחות אנשים, קשה ליישם שיטה שכזאת.

במערכות קמח במרבית טחנות הקמח מותקן מכשיר הנקרא "אנטולטר". מכשיר זה מבוסס על כוח צנטריפוגאלי. הקמח מוזן לתוכו באופן רציף ומוטות מתכת הנעים בתוכו במהירות מביאים להשמדת החרקים בכל צורותיהם (בוגר, זחל וביצה). זוהי דוגמא ליישום שיטה להדברת מזיקים מבלי להשתמש בחומרים כימיים זרים ורעילים. מומלץ לבדוק מידי פעם את המכשיר, ולוודא כי הוא מתפקד ביעילות ע"י דגימת הקמח והדגרתו בתנאים המתאימים.

התקן הישראלי

כמו למרבית המוצרים, גם לקמח הארוז קיים תקן ישראלי (ת"י 46). תקן זה מבדיל בין מזיקים (כתיקנים, למשל), שהמצאותם במזון מצביעה על מטרד סניטארי (כלומר המזון יוצר בתנאים בלתי נאותים ומסכן את בריאות האדם), לבין חרקי אחסון האופייניים לחיטה ולקמח. בעוד התקן אוסר לחלוטין הימצאות של חרקים המצביעים על מטרד סניטארי, מתיר התקן הימצאות כמות קטנה של חרקי אחסון במידגם הקמח (עד 2 חרקים ב-6 ק"ג לפי מידגם). בכך אנו רואים כי גם התקן הישראלי מכיר בעובדה שלא ניתן למנוע לחלוטין המצאות חרקי אחסון במערכות קמח. מכאן שיש לבצע מעקבים וטיפולים רציפים כדי למנוע תופעות של נגיעות משמעותית במערכת.

מערכות ניפוי

כדי למנוע בכל זאת אפשרות חדירת גופים זרים, לכלוך וחרקים וחלקיהם למוצר מזון המוגמר, נעשה שימוש רב במאפיות ובטחנות הקמח במערכות הניפוי. כדי להגדיר סוגים של רשתות גפה, משתמשים במונח הבינלאומי "מש" שמבטא את מספר החורים לאורך יחידת האורך אינץ'. הנפות שהיו עד כה מקובלות בשימוש במרבית המאפיות בארץ ובעולם היו בעלות 40 מש. משמעות הדבר היא חורים בגודל של כ-420 מיקרון, שהינם חורים גדולים למדי. מאפיות מסוימות, כמאפיית אנג'ל בירושלים, משתמשות ברשתות גפה צפופות יותר, בעלות 60 מש (גודל חורים של כ-250 מיקרון), ובכך מקטינות את הסיכוי לחדירת כל חלקי החרקים. ניפוי רציף בנפות מתאימות, ממש לפני עיבוד הבצק וללא מיכלי ביניים לקמח, מבטיח מוצר נקי ואיכותי.

השפעת הלישה ואפיה

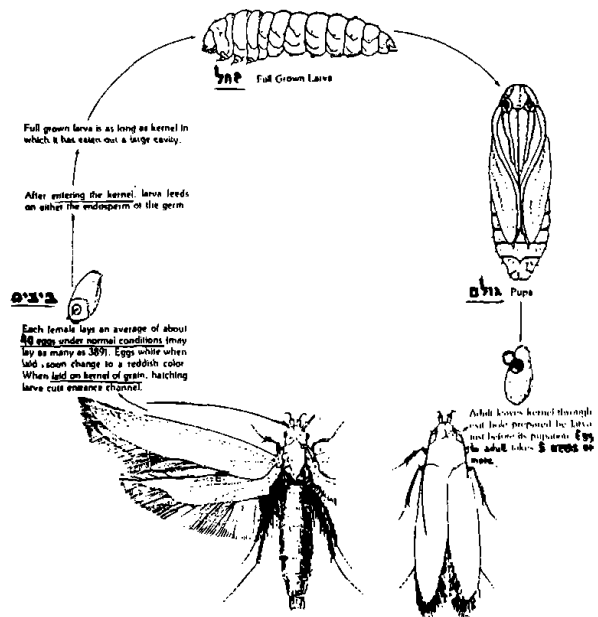
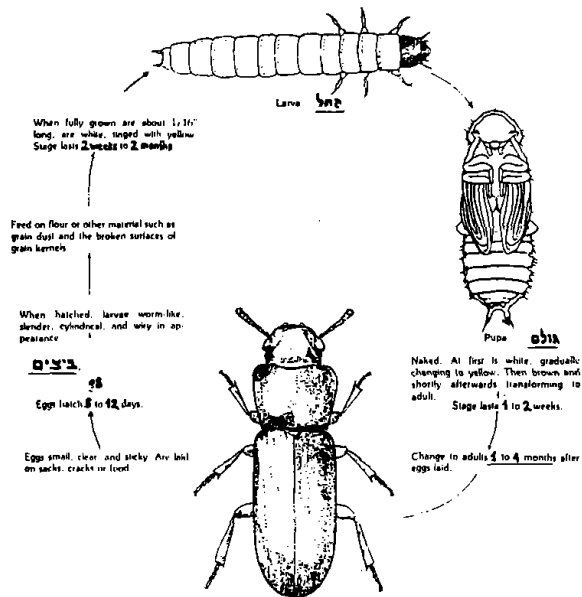
בתהליכי העיבוד במיקסרים התעשייתיים, הלשים באנרגיה רבה, קיימת סבירות רבה שבמידה ובטעות יש פגם וזיהום במערכת, החרק יתפרק לחלקים וקשה יהיה לזהותו במוצר המוגמר. למותר לציין שמפעל מזון מחויב לקיים את כל שלבי הפיקוח והמניעה, תוך יישום מערכות ניפוי ותוכניות נקיון ולפעול למניעת כל אפשרות של חדירת חרק למזון.

עצה לאחסון הביתי

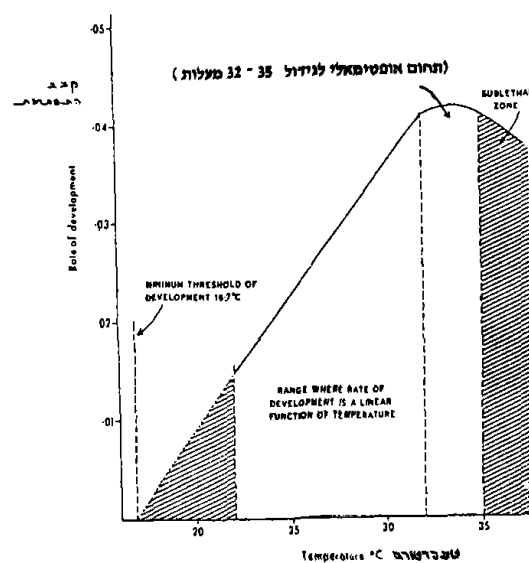
כהנחיה כללית, כדאי לאחסן קמח ומוצרי דגנים במקום קריר, באריזה אטומה ולמשך זמן קצר ככל שניתן. בבית, כבתעשייה, שמירה על סביבת אחסון מתאימה ונקיה תבטיח הגנה על איכות מוצרי המזון המאוחסנים.

חיפושית הקמח

עש התבואה

השפעת טמפרטורה על קצב התפתחות חיפושית הקמח

מעבדת מכון התורה והארץ *

חרקים בפיצוחים

אבטיח (גרעינים): נבדקו 6 שקיות. 3 שקיות נמצאו נקיות. בשקית אחת נמצאו 7 גרעינים רקובים. בכל אחת משתי השקיות האחרות נמצאו 10 גרעינים רקובים ו-8 גרעינים עם אורזיות מתות.

אגוזי קשיו: נבדקו 12 שקיות. 6 שקיות נמצאו נקיות. ב-3 שקיות נמצא אגוז נקוב, ללא חרקים. ב-3 שקיות נמצאה תולעת עש יבשה.

בטנה (פיסטוק חלבי): נבדקו 12 שקיות. 9 שקיות נמצאו נקיות. בשקית אחת נמצאה אורזית אחת חיה בין הפירות. בשקית אחת נמצאו 7 פירות נקובים, ובהם פירורים שייתכן שהם ביצי חרקים. ובשקית אחת נמצא פרי אחד נקוב עם פירורים כאלה.

בוטנים (קלופים): נבדקו 6 שקיות. 5 שקיות נמצאו נקיות. בשקית אחת נמצאו 3 בוטנים נקובים, אך ללא חרקים.

בוטנים (מצופים, אמריקאיים): נבדקו 6 שקיות, ונמצאו נקיות.

קבוקים (בוטנים מצופים): נבדקו 9 שקיות. 4 שקיות נמצאו נקיות. ב-5 שקיות נמצא חרק אחד חי (תולעת חיה או מתה, או אורזית חיה) בין הגרגרים.

חומס (קלוי): נבדקו 3 שקיות. 2 שקיות נמצאו נקיות לגמרי. בשקית אחת נמצאו 9 גרגרים עם נקודות שחורות וגרגר אחד נקוב, אך לא נמצאו חרקים. **

שקדים (קלופים, מלוחים): נבדקו 6 שקיות. 3 שקיות נמצאו נקיות. ב-2 שקיות נמצאו שקדים נקובים וסימני כירסום ישנים. בשקית אחת נמצאו 3 שקדים נקובים, ובהם פירורים שייתכן שהם ביצי חרקים.

שקדים (קלופים): נבדקו 6 שקיות. 4 שקיות נמצאו נקיות. בשקית אחת נמצאו 2 אורזיות חיות ואחת מתה. בשקית אחת נמצאה תולעת עש מתה בתוך אחד השקדים.

חרקים בארטישוק

ארטישוק טרי: בכל ראש נמצאו 50 חרקים בממוצע. כמות החרקים משתנה עפ"י עונות השנה ואיכות הטיפול של החקלאי.

תחתיות ארטישוק בשימורים: נבדקו 13 אריזות של תחתיות ארטישוק (9 בשימורים + 4 קפואים, סה"כ 51 יחידות). נמצאו בסה"כ 8-9 חרקים. החרקים נמצאו כמעט תמיד בין הקשקשים שהם שאריות של עלים שלא הוסרו לגמרי. נסיון שנעשה במעבדה הראה שאם מסירים בסכין את אותם קשקשים (אם ישנם) ושוטפים את התחתיות שטיפה קלה תחת הברז, הסבירות למצוא חרקים אח"כ היא אפסית.

לבבות ארטישוק בשימורים: נבדקה קופסת שימורים מוסדית (24 לבבות). מתוכם 5 נמצאו נקיים, ו-19 נמצאו נגועים בחרקים. בכל אחד מהם נמצאו 3 חרקים בממוצע. נבדקו 5 קופסאות ביתיות (4 לבבות בכל אחת) וכולן נמצאו נגועות (9 חרקים בממוצע בכל אחת, בעיקר כנימות). בחלק מהקופסאות היה הכשר למהדרין. נבדקה שקית של לבבות ארטישוק קפואים. ושם נמצאו 11 חרקים. בכל המקרים נמצאו החרקים בין השאריות של העלים.

* תוצאות אלו הן ראשוניות. אין להסיק מהן מסקנות לפני השלמת המחקר.
** יש להתייחס לתוצאות אלו בהתאם לשכיחות הכללית של חרקים בחומס.

מפתח כללי* (10 חוברות)

* המפתח מסודר לפי נושאים. שמות הכותבים - בסדר אלפבתי.

חוברת	עמוד		
הלכות בכורות			
4	24	הרב יגאל הדאיה	הרחקת בכור מנקבות בעדר
5	21	הרב יגאל הדאיה	מום באוזן בכור
הלכות ברכות			
2	28	הרב אהוד אחיטוב	קדימה בברכת העץ
6	34	הרב יהודה זולדן	ברכת שהחיינו בגטילת אתרוג מורכב
5	33	הרב אליעזר מלמד	ברכת "שהחיינו" על פירות מעצים מורכבים
הלכות חדש			
3	13	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	קצירת פסי בידוד לפני העומר
9	14	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	קצירה לתחמיץ לפני העומר
הלכות חלה			
3	27	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה בשבת ויר"ט
7	33	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה מעיסת סופגניות
9	31	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה ממשלוחי מנות
10	30	הרב יגאל הדאיה	השלכת החלה לאשפה או שריפתה
10	31	הרב יגאל הדאיה	שריפת חלה בתנור ביתי
הלכות כלאים			
7	32	הרב אהוד אחיטוב	שתילת כרוב סמוך לשתילי "גאת"
2	13	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	ניסויים בכלאים
4	21	הרב שמעון בירן הי"ד	כלאים בבצלצלים ובתורמוס
2	12	הרה"ג דוב ליאור שליט"א	קיום אילן שהורכב כלאים
5	13	הרה"ג דוב ליאור שליט"א	כלאים בחממות
7	26	הרה"ג דוב ליאור שליט"א	כלאים במאכל בהמה
6	25	הרב יהודה הלוי עמיחי	בעיות כלאים בגינת הבית
5	7	מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל	כלאים בבן נח
הלכות ערלה			
7	14	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	ערלה בעלים שמגדלים למאכל
7	17	מרן הרבה"ג שאול ישראלי זצ"ל	ערלה בעלים שמגדלים למאכל
5	30	הרה"ג דוב ליאור שליט"א	זמן קליטה בהעברת שתיל
6	30	הרה"ג שלמה מן ההר שליט"א	זמן קליטה בהעברת שתיל
5	32	הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א	זמן קליטה בהעברת שתיל
7	31	הרב יהודה הלוי עמיחי	איסור ערלה ב"גאת"

חבורת	עמוד		
9	18	הרב יהודה הלוי עמיחי	ערלה בשתילים המונחים על יריעת "פלריג"
5	29	הרב יואל פרידמן	תאריך אחרון לנטיעה ללא גוש
5	30	הרב יואל פרידמן	זמן קליטה בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע
6	31	הרב יואל פרידמן	זמן קליטה בהעברת שתיל
7	11	הרב יואל פרידמן	ערלה בעלים שמגדלים למאכל
8	23	הרב יואל פרידמן	מנין שנות ערלה באתרוג
8	40	הרב יואל פרידמן	שאלות עקרוניות בנושא ערלה במשתלות
9	24	הרב יואל פרידמן	פלפל חריף - ירק או אילן
2	17	רב יגאל קמינצקי	ערלה בגדר חיה

הלכות שביעית

3	25	הרב אהוד אחיטוב	יין בביעור שביעית ובביעור מעשרות
1	9	הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	פסקי הלכה: קדושת שביעית וביעור
7	18	הרב יגאל אריאל	תביעת נזיקין באוצר ב"ד
1	21	הרב עזריאל אריאל	ספיחין בשמינית
2	25	הרב עזריאל אריאל	קניית בצל ותפ"א במוצאי שביעית
2	26	הרב עזריאל אריאל	זמן הביעור בענבים
3	36	הרב זאב וייטמן	הפיתרון ל"בעיית השמיטה" במטעים
1	37	הרה"ג יהושע י. נויבירט	אוצר ב"ד או היתר מכירה
2	19	הרב יהודה הלוי עמיחי	שתילים במוצאי שביעית
5	27	הרב יהודה הלוי עמיחי	מי ששכח ולא ביער
1	17	הרב יואל פרידמן	שמן שביעית לנרות חנוכה
2	34	הרב יואל פרידמן	הפיתרון ל"בעיית השמיטה" במטעים
3	21	הרב יואל פרידמן	משלוח מנות מפירות שביעית
3	26	הרב יואל פרידמן	יין של שביעית בליל הסדר

הלכות תולעים

10	14	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	מלח שנמצאו בו תולעים
1	26	הרב אהוד אחיטוב	תמציות טעם מצמחים שדרכם להתליע
3	24	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת תולעים בתמרים לחרוסת
4	23	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת גרגרי האורז
5	28	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת תולעים ע"י קטן
9	29	הרב אהוד אחיטוב	בדיקת נגיעות על סמך סימנים חיצוניים
1	25	הרב יגאל הדאיה	צבע מאכל מחרקים
2	27	הרב יגאל הדאיה	ביצי חרקים במזון
8	25	הרב יגאל הדאיה	מציאת חרקים במסעדה
8	16	הרב יהודה הלוי עמיחי	בדיקה מידגמית לחרקים במזון
8	26	הרה"ג יואל שורץ שליט"א	חיוב בדיקת דגים מתולעים וטפילים

הלכות תרומות ומעשרות

6	18	הרב אהוד אחיטוב	מעשר שני שאין בו שוה פרוטה
6	29	הרב אהוד אחיטוב	מטבעות לחילול מעשר שני
8	24	הרב אהוד אחיטוב	חילול מע"ש על פרוטה ורבע
2	9	הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	פסקי הלכה: סדר הפרשת תר"מ
9	11	הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	פסקי הלכה: דרכי נתינת המעשרות

חזרת	עמוד		
10	12	הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	פסקי הלכה: דיני חילול מעשר שני
4	25	הרב יעקב אפשטיין	מרור של מעשר ראשון מספק
10	17	הרב יעקב אפשטיין	עשיית קומפוסט מתרומה ותר"מ
3	9	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	מרור של מעשר ראשון מספק
4	13	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	הפרשת תר"מ מנשר הקומביין
8	12	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	דין לקט בנשר הקומביין
4	17	הרב עזריאל אריאל	התחלת גמר מלאכה בבית
5	35	הרב עזריאל אריאל	תר"מ בקליפות ועלים, במשנת הגר"ש ישראלי זצ"ל
6	27	הרב עזריאל אריאל	אתרוג של מעשר ראשון
7	22	הרב עזריאל אריאל	"בית האוצר" - מערכת לטיפול במעשרות ובנתינתם
7	34	הרב עזריאל אריאל	הפרשה מראש בגינת הבית
8	20	הרב עזריאל אריאל	תר"מ לפירות ההדר בגינת הבית
9	27	הרב עזריאל אריאל	דרכי נתינת מעשר ראשון בחסה למרור
9	33	הרב עזריאל אריאל	חיוב כהן בנתינת מעשר ראשון
4	10	הרב שמעון בירן הי"ד	נוסח הפרשת תר"מ מקציר החיטה
10	27	הרב שמעון בירן הי"ד	איסוף ענבים ע"י נכרים - מירוח נכרי
10	29	הרב שמעון בירן הי"ד	ברכה אחת על הפרשת מינים שונים
3	23	הרה"ג דוב לנדא שליט"א	קביעות למעשר בחממה
10	25	הרה"ג יהודה זרחיה סגל שליט"א	נאמנות בעל המלון על הפרשת תר"מ
1	13	הרב יהודה עמיחי	מעשר בפירות החונטים במוצאי שביעית
5	17	הרב יהודה הלוי עמיחי	נתינת מעשר ראשון בימינו
3	28	הרב יואל פרידמן	קביעות השנה למעשר בפירות החונטים מוקדם
7	28	הרב יואל פרידמן	שמן תרומה טמאה לנר חנוכה

שונות

5	26	הרב יעקב אפשטיין	נתינת נבילות לעובדים זרים
6	14	הרב יגאל הדאיה	בדיקת אתרוג בזכוכית מגדלת
9	32	הרב יגאל הדאיה	כשרות החלב בפסח
6	22	הרב משה דוד מכבי לוונטהאל	בציר ענבים בחול המועד
6	22	הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א	תשובה באותו ענין
8	8	הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל	"בבואכם - ביאת כולכם"
3	17	הרב יהודה הלוי עמיחי	קטניות בהלכה
7	30	הרב יהודה עמיחי	שאלת גשמים בחקלאי שלא רוצה גשם
6	28	הרב יואל פרידמן	סכך מעציץ שאינו נקוב

סקירות מדעיות

4	32	אגרונום אסף אבטבי	בעיות ערלה וכלאיים בהדרים
4	35	פרופ' משה בר-יוסף	נטיעה צפופה בהדרים והשפעתה על היבולים
10	36	טכנולוג מזון יובל הדר	החרקים בקמח ודרכי ההתמודדות איתם
3	31	מדריך חקלאי, מאיר פרנקל	סיכום ניסוי בגיזום אפרסק
5	51	ד"ר ישי פנטנוביץ	תולעים בבעלי חיים
1	29	אגרונום מרדכי שומרון	סיכום שנת השמיטה במצע מנותק
2	31	אגרונום מרדכי שומרון	פתרון לבעיית הערלה במשתלות
6	37	אגרונום מרדכי שומרון	הפיטם של האתרוג
7	41	אגרונום מרדכי שומרון	מנין שנות ערלה בגוש אדמה שהתפורר

חזרת	עמוד	
8	37	אגרונום מרדכי שומרון
9	21	אגרונום מרדכי שומרון
8	41	אגרונום יוסי שחר
8	45	חרקים בקטניות, סיכום שנתי
8	46	חרקים בירקות עלים, סיכום שנתי
8	46	חרקים בכרוב, סיכום שנתי
9	37	איך לנקות כרוב מחרקים

הגות

1	7	הרב עזריאל אריאל	שמיטת כספים וצדק חברתי במשנת הראי"ה
1	32	הרב עזריאל אריאל	בעוון שמיטה גלו ישראל
3	7	הרב עזריאל אריאל	קדושת החקלאות בארץ ישראל במשנתו של הראי"ה
5	9	הרב עזריאל אריאל	הדם מול הברואה (לטעם מצוות כלאים)
7	36	הרב עזריאל אריאל	עבר הירדן - נחלה לישראל
8	35	הרב עזריאל אריאל	שתתן טעם טוב בפירות
9	7	הרב עזריאל אריאל	להיות בריתי את הלוי
8	7	הרב שמעון בירן הי"ד	חשבון נפש של ראש השנה לאילנות
10	32	הרב יהודה הלוי עמיחי	יציאת מנהיג מארץ ישראל
4	7	הרב יואל פרידמן	הקץ המגולה בתחיית החקלאות
6	10	הרב צבי שורץ	ארץ שבעת המינים
10	8	הרב צבי שורץ	החרוב - עץ יהודי

חינוך

1	27	הרב משה הרשטיק	המצוות התלויות בארץ במערכת החינוך
2	29	הרב משה הרשטיק	חינוך לאכילת מוצרי מזון נקיים מחרקים
3	29	הרב משה הרשטיק	חלה לבנות ישראל
5	49	הרב משה הרשטיק	קירוב התלמיד לשמירה על מצוות ערלה
9	35	גדעון נאור	החרקים והאדם למגזר החילוני
7	39	הרב צבי שורץ	מצוות הארץ - חינוך לדרך ארץ

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

במכון

- * ב"י שבט תשנ"ו התקיים בישיבת "מעלות הראי"ה" במעלות יום עיון איזורי בנושא: "יישוב ארץ ישראל וקיום מצוותיה", בהשתתפות: הרה"ג יעקב אריאל, הרב יהושע וייצמן, הרב שמואל אליהו, הרב יגאל אריאל, הרב יואל פרידמן והרב יגאל הדאיה. השתתפו כ-100 איש.
- * הופק פרוספקט צבעוני הממחיש את סדר הפרשת התרומות והמעשרות, ובו נוסח הפרשה חדש, הכתוב בלשון פשוטה השווה לכל נפש. הפרוספקט הופץ ב-5,000 עותקים בכל רחבי הארץ. ועתה הוחל בהכנות להפקת הפרוספקט בפורמט גדול שיוכל לשמש כפלקט בבתי הספר.

במחלקה המדעית

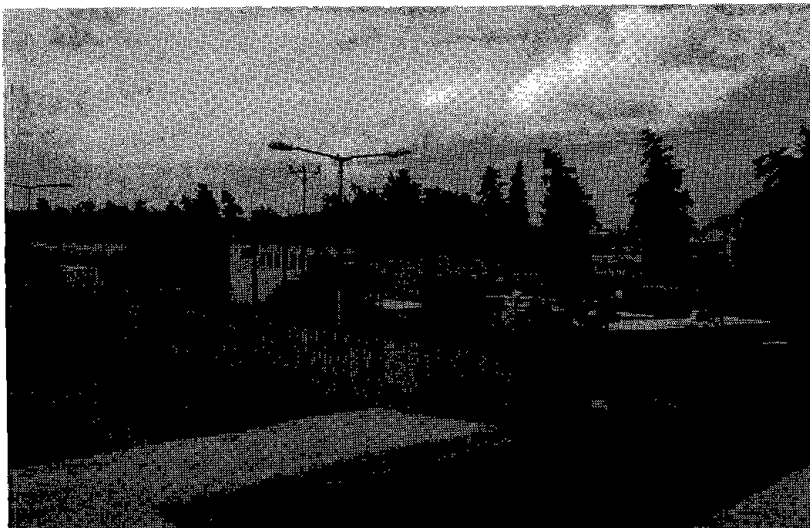
- * הסתיים הניסוי על השפעת התפוררות הגוש על שתילי הדורים. לאחר 100 ימים מתחילת הניסוי נערכה בדיקה אלו עצים הצליחו להתאושש ואלו עצים מתו. ניתוח התוצאות יוכל לתת המלצות מעשיות איך להכין שתיל להוצאה מן המשתלה ואיך לפקח על השתילה בפרדסים.
- * במשתלה במושב "יד נתן" שבשרון, הוחל בביצוע של ניסוי נוסף של שיטה למניעת השתרשות של שתילי נשירים המונחים על הקרקע, ללא ניתוק או הגבהה.
- * במעבדה לחרקים במזון נבדקו כמויות גדולות של פירות יבשים לקראת ט"ו בשבט. תוצאות המחקר פורסמו ב"קול ישראל" ובעיתונות הדתית. סיכומים מפורטים נשלחו לרבנות הראשית ולוועדי הכשרות. לאחר סיום הפרוייקט מתמקד המחקר בירקות קפואים, בפיצוחים ובתבלינים.

במדרשה

- * קבוצות של מבקרים ממשיכות לפקוד את "גן המצוות". ביניהן: מפקחים מהחינוך העצמאי, תלמידות אולפנת "צביה" מאשקלון, תלמידי ישיבת שעלבים, תלמידי ישיבת נחלים, תלמידי ביה"ס "נאות קטיף" ומשפחות שהגיעו לסיור בכפר דרום.
- * בתחילת חודש ניסן התקיימה פעילות מעשית וחוייתית לילדי הגנים מגוש קטיף בגן המצוות בנושא: "מהגורן עד הפיתה", תוך הדגשת ההיבטים ההלכתיים של התהליך: הפרשת תרומות ומעשרות, חרקים בחיטה, חרקים בקמח והפרשת חלה.
- * בימי חול המועד פסח נפתח "גן המצוות" לסיורים מודרכים של משפחות. הגיעו מבקרים ומסיירים מכל רחבי הארץ. במקביל, התקיימה בכפר דרום פעילות לציון חמישים שנה למבצע אחת עשרה הנקודות שעלו על הקרקע במוצאי יום הכיפורים תש"ז.
- * תערוכת "כשרות המזון" ממשיכה לעבור בבתי הספר היסודיים ברחבי הארץ. בתקופה האחרונה עברה התערוכה בנתניה, בבני ברק, בקרני שומרון, בקרית אתא, ברמלה, באלון מורה, בקדומים ובשפיר.
- * תכנית "בת מצוה" הכוללת: הפרשת תרו"מ, הפרשת חלה, דיני חרקים וכשרות המזון התקיימה בבית הספר בקרית ארבע.
- * הרצאות על סדרי הפרשת תרומות ומעשרות התקיימו בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים בבית אל.

- * בחוגי בית בטירת הכרמל וביבנה התקיימו הרצאות בנושא: הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הביתית.
- * פעילות בנושא "החרקים במזון" התקיימה בחטיבת הביניים בחדרה, בישיבת "פרחי אהרן" בקרית שמואל, ב"בית חנה" בכפר חב"ד ובאולפנות בכפר פינס, בכפר אליהו ובקדומים.
- * הרצאות למבוגרים בנושא: "החרקים במזון" התקיימו בקרית אתא, בשדמות מחולה, בבני ברק, ברמלה, ביבנה, בגני-טל, בטבריה, במעגלים ובחיננית. וכן התקיימו השתלמויות לבנות שירות הלאומי באיזור באר שבע ולרכזי בני עקיבא באיזור השרון.
- * במסגרת יום עיון לסגל הבכיר של המטבחים של כל מוסדות קופתחולים התקיימה הרצאה של המדריך החקלאי אריאל פורת בנושא: חרקים בירקות עלים.
- * לרגל ט"ו בשבט התקיימו הרצאות למבוגרים בנושאים שונים במצוות התלויות בארץ. במסגרת זו התקיימו הרצאות: בהר ברכה, לתלמידי ישיבת ההסדר ולתושבי היישוב (ערלה בחקלאות המודרנית); בקרית מלאכי, לתלמידים (היווצרות הפרי בהלכה); בקרית טבעון ובעפולה, למורים ולמשגיחי כשרות (תרומות ומעשרות).
- * ב"מדרשיית העמק" במגדל העמק התקיימו הרצאות לתלמידים עולים מרוסיה בנושא: "שילוב תורה ומדע בחקלאות בארץ ישראל".
- * הופקה ערכת שקופיות ושקפים חדשה להמחשת סדר ההפרשה של התרומות והמעשרות.

ואף על פי כן ולמרות הכל

- * במבנה הקבע של המכון בחוות כפר דרום הושלמה הרכבת הגג, והוחל בעבודות הריצוף והגימור בפנים. הבנין מתנשא לגובה רב ובולט על פני כל הסביבה.